

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Jan Machala

Vztahy Československa s Kubánskou republikou v období pražského jara
Czechoslovakia-Cuba Relations During the Prague Spring

Praha 2017

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Jan Machala

Vztahy Československa s Kubánskou republikou v období pražského jara
Czechoslovakia-Cuba Relations During the Prague Spring

Praha 2017

Vedoucí práce: PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Jaromíru Soukupovi Ph.D. za cenné rady, vstřícnost a ochotu, které mi umožnily pracovat v inspirativní tvůrčí atmosféře.

Prohlášení

Prohlašuji,

že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 7. srpna 2017

.....

Jan Machala

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na analýzu vztahů mezi Československem a Kubou v 60. letech 20. století. Oba státy v této době prošly procesem dynamických změn, které se podepsaly také na vzájemném vývoji jejich vztahů. Po konsolidaci moci kubánské revoluční vlády v roce 1959 nastala postupná orientace Kuby na země socialistického tábora. Úlohu prostředníka v tomto ději sehrálo právě Československo. V průběhu 60. let však došlo k citelnému ochlazení přátelství z prvních let vlády Fidela Castra, jež se v konečném důsledku projevilo poklesem vzájemných styků.

Cílem práce je analýza toho, jak se změnily vtahy v oblasti politické, hospodářské a kulturní, a jaký vliv na jejich průběh měla uvolněnější atmosféra v Československu, která se začala projevovat od poloviny 60. let, zvláště intenzivně v letech 1967 a 1968. Vzhledem k tomu, že realizace zahraniční politiky vychází ze situace na domácí scéně, věnuji se také vývoji uvnitř obou režimů.

Abstract

This bachelor thesis is an attempt at an analysis of Czechoslovak-Cuban relations in the 1960s. Both countries underwent dynamic changes which, among other things, influenced the development of their relations. Cuba gradually started to focus on countries which belonged to the so-called Eastern Bloc after the revolutionary government consolidated its power in 1959. Czechoslovakia played an integral part in this process as an intermediary. However, during the 1960s, mutual contacts were curtailed as a result of strained relations.

The author of this thesis tries to analyse the cultural, economic and political changes between the two countries in order to discover if and how they were influenced by the more "relaxed" atmosphere in Czechoslovakia, which began to manifest itself in the late 1960s and especially in 1967 and 1968. The author also pays attention to the internal affairs of both countries because foreign policy is heavily influenced by domestic policy.

Klíčová slova

Československo, Kuba, Komunistická strana Československa, Komunistická strana Kuby, Castro, reformní vývoj, pražské jaro, zahraniční politika, hospodářství, kultura, cukrová třtina

Key Words

Czechoslovakia, Cuba, Communist Party of Czechoslovakia, Communist Party of Cuba, Castro, Reform Movement, Prague Spring, Foreign Policy, Economy, Culture, Sugarcane

Obsah

Poděkování	2
Prohlášení	3
Abstrakt	4
Klíčová slova	5
Obsah	6
Úvod	8
1. Historický kontext.....	10
1.1 Vztahy mezi českými zeměmi a Kubou před rokem 1948	10
1.2 Charakteristika období 1948–1959 v Československu a na Kubě	11
1.2.1 Československo od převzetí moci komunisty	11
1.2.2 Vztahy mezi Československem a Kubou v letech 1948–1959	12
1.2.3 Cesta Fidela Castra k moci	13
1.3 Od Castrova vítězství k důsledkům karibské krize	14
1.3.1 Revoluce začíná nyní!	14
1.3.2 Události na Kubě v letech 1960–1961	17
1.3.3 Události na Kubě v letech 1961–1962	18
1.4 Tenze v Československu povoluje	20
2. Politické vztahy mezi Československem a Kubou	22
2.1 Československo a Kuba v první polovině 60. let	22
2.2 Kubánský sen o světové revoluci	25
2.3 Československo a Kuba – země socialistického tábora s různou vnitřní a zahraniční politikou	28
2.4 Nové vedení v čele KSČ a kubánská kritika socialistických států za kapitalistické metody	31
2.5 Srpen 1968 a kubánská kritika československého demokratizačního procesu.....	34
3. Ekonomika	37

3.1	Export Kuby a snahy o strukturální změny její ekonomiky.....	37
3.2	Těžká situace kubánského hospodářství	40
3.3	Kubánská kritika Československa a dalších socialistických zemí	43
3.4	Prohlubující se krize československo-kubánských vztahů	45
3.5	Srpen 1968 a konec rozsáhlého angažování Československa na Kubě	47
4.	Kultura	50
4.1	Kulturní vztahy mezi Československem a Kubou letech 1959–1965	50
4.2	Kulturní vztahy Československa a Kuby v letech 1965–1968 a míra umělecké svobody v obou zemích	51
	Závěr	55
	Bibliografie	57

ÚVOD

Nástup Fidela Castra k moci měl velký mezinárodní dopad. Po konsolidaci moci kubánské revoluční vlády v roce 1959 nastala postupná orientace Kuby na země socialistického tábora. Karibský ostrov, vzdálený od nejjihnějšího cípu USA 150 kilometrů, prožíval v průběhu 60. let pozoruhodný příběh plný zvratů, jejichž výsledky šlo jen stěží předvídat. Události, které se zde odehrály, zaplavovaly světový tisk a národ s 6,5 miliony obyvateli se po určité době ocitl v centru dění. Castrovi a jeho nejbližším spolubojovníkům se podařilo dodat Kubě politický význam, v mnohém převyšující její dosavadní postavení.

Socialistické Československo se od počátku stalo pro Castrův režim důležitým partnerem. Vzájemné styky mezi oběma zeměmi se ve svém souhrnu dotýkaly mnoha oblastí. Já jsem se zaměřil na styky v oblasti politické, hospodářské a kulturní. O kvalitě vztahů mezi Československem a Kubou, a snad i o jejich vzájemné důvěře, vypovídá skutečnost, že po přerušení diplomatických vztahů mezi Kubou a Spojenými státy to bylo právě Československo, které oficiálně hájilo zájmy Kuby ve Washingtonu.

V průběhu 60. let však došlo k citelnému ochlazení přátelství z prvních let Castrovy vlády, jež se v konečném důsledku projevilo poklesem vzájemných styků. Ve své práci podrobuji analýze důvody, pro které k tomu ochlazení došlo. Nabízí se předpoklad, že tomu bylo z důvodu reformního procesu, který se začal projevovat od poloviny 60. let, zvláště intenzivně v letech 1967 a 1968. Ve své práci tento předpoklad ověřím. Vzhledem k tomu, že realizace zahraniční politiky vychází ze situace na domácí scéně, věnuji se také vývoji uvnitř obou režimů.

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole se zabývám vztahy Československa a Kuby do roku 1959, tedy do okamžiku vítězství Castrovy povstalecké armády. Ve druhé kapitole analyzuji vzájemné politické vztahy mezi Československem a Kubou v období od skončení karibské krize (někdy nazývané kubánské raketové) v říjnu roku 1962 do vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Třetí kapitola obsahuje rozbor ekonomické spolupráce, hospodářské pomoci, výměny zboží a surovin. Čtvrtá kapitola se věnuje vztahům v oblasti kultury a vzdělávání a postojům obou režimů k otázce umělecké svobody.

Během psaní práce jsem vycházel především ze studia archivních materiálů. S ohledem na témata, jimiž jsem se zabýval, čerpal jsem z dokumentů uložených v Archivu ministerstva zahraničních věcí a v Národním archivu.

Z literatury jsem čerpal především pro tvorbu první kapitoly bakalářské práce. Vzhledem k jejímu charakteru bylo nutné do detailu reformnímu procesu v Československu porozumět. Vycházel jsem mj. ze vzpomínek lidí, kteří stáli u jeho zrodu. Velmi čtivou knihu o vývoji v Československu napsal někdejší politik Zdeněk Mlynář.¹ Rozboru československého národního hospodářství, ekonomické reformě, ale i vzpomínkami na protagonisty tehdejšího dění se zabíral Ota Šik.² Jiný pohled, s větším odstupem, vnesl na události profesní historik Antonín Benčík.³ Stejnou pozornost jako Československu bylo zapotřebí věnovat také Kubě. V české republice je k dostání řada titulů zabývajících se historií Kuby. Je však třeba nutně brát důrazně na zřetel, kdy a kým byla daná publikace napsána. Zřejmě tím, že se jedná o historii čerstvou, s přesahem do dneška, mívají někteří autoři tendenci vyjadřovat své sympatie či antipatie k této problematice. Pracoval jsem s více zdroji, abych důkladně prověřil některá rozporná tvrzení. Mezi základní literaturu obecnějšího rázu, která se věnuje novějším dějinám Kuby, patří mj. kniha Richard Gotta.⁴ Obsáhlý životopis Fidela Castra sepsal Robert Quirk⁵ a svým rozsahem podobnou bibliografii o Ernestu Che Guevarovi napsal Jorge Casteñada.⁶ Vzájemnému přátelství obou revolucionářů se ve své knize věnoval spisovatel Simon Reid-Henry.⁷ Z českých autorů se kubánskou problematikou zabýval například profesor Vladimír Nálevka.⁸ Mezi současnými autory publikujícími o Kubě je nutné zmínit Hanu Bortlovou a její dílo o vztazích Československa a Kuby.⁹

¹ MLYNÁŘ, Zdeněk, *Mráz přichází z Kremly*, Praha 1990.

² ŠIK, Ota, *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990.

³ BENČÍK, Antonín, *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007.

⁴ GOTT, Richard, *Kuba: Nové dějiny*, Praha 2005.

⁵ QUIRK, Robert, E., *Fidel Castro*, Ostrava 1999.

⁶ CASTAÑEDA, Jorge, G., *Compañero: Život a smrt Che Guevary*, Praha 2003.

⁷ REID-HENRY, Simon, *Fidel a Che: Revoluční přátelství*, Brno 2010.

⁸ NÁLEVKA, Vladimír, *Karibská krize*, Praha 2001.

⁹ BORTLOVÁ, Hana, *Československo a Kuba v letech 1959–1962*, Praha 2011.

1. Historický kontext

1.1 Vztahy mezi českými zeměmi a Kubou před rokem 1948

K prvním vzájemným kontaktům před první světovou válkou došlo prostřednictvím severočeských firem orientujících se na vývoz skla a látek. Kuba, spolu s Mexikem, se stala první latinskoamerickou zemí, se kterou bylo tímto navázáno obchodní spojení. Roku 1874 bylo v Čechách poprvé vydáno knižní pojednání o Kubě, jehož autorem se stal Josef Štolba. Širší zájem o Kubu přinesla španělsko-americká válka. V této době navštívil ostrov významný český cestovatel Emanuel Stanislav Vráz, který psal o Kubě články, jež u nás v souvislosti s kubánským protišpanělským odporem vzbuzovaly velkou pozornost. Roku 1906 působili na Kubě vědci Jiří Daneš a Karel Domin, kteří o svém pobytu sepsali cestopis *Dvojím rájem*.¹⁰

Kubánská republika, jež získala nezávislost na Španělsku v roce 1902, uznala existenci samostatného Československa 4. listopadu 1918. Československý generální konzulát v Havaně byl otevřen roku 1924, Kubánci zprovoznili svůj konzulát v Praze o rok později. Vzájemná spolupráce se soustředila do oblasti obchodu. Množství importovaného kubánského zboží do prvorepublikového Československa však bylo minimální. Hlavního exportního artiklu – cukru, nebylo třeba dovážet. Jednalo se proto především o kávu, tabák a bavlnu. Naproti tomu československý vývoz na ostrov byl větší a pestřejší. Vyvážely se zvláště o produkty vyrobené ze železa či skla, dále bižuterie, papír, slad nebo textil.¹¹ Archivní materiál ministerstva zahraničních věcí hovoří o tom, že po vzniku Československa měly vzájemné kulturní styky obou zemí pouze sporadický charakter.¹²

Kuba neuznala zřízení Protektorátu Čechy a Morava, jenž v březnu 1939 vznikl na místě Československa. Spolu se Spojenými státy rovněž respektovala londýnskou exilovou vládu prezidenta Beneše jako jeho legitimního zástupce.¹³ Čechoslováci působící během druhé světové války na Kubě zde vyvíjeli poměrně intenzivní propagační činnost. V Havaně tak byl roku 1943 odhalen pomník lidickým obětem a jedna ulice ve městě Caibairem byla

¹⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (dále AMZV), fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

¹¹ BORTLOVÁ, H, *Československo a Kuba v letech 1959–1962*, Praha 2011, s. 27.

¹² AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

¹³ BORTLOVÁ, s. 28.

přejmenována na Lidickou. V den Mezinárodního dne studentstva roku 1946, byla část kampusu havanské univerzity přejmenována na Parque de Lidice a současně byla zahájena výstava československých fotografií. Po válce docházelo k obnovení obchodní výměny. Nic na tom neměnil ani únorový převrat v Československu.¹⁴

1.2 Charakteristika období 1948–1959 v Československu a na Kubě

1.2.1 Československo od převzetí moci komunisty

Komunistický převrat v únoru 1948 zařadil Československo na čtyři desetiletí do tábora socialistických zemí, které spadaly pod přímý vliv SSSR. Mocenské aparáty těchto sovětských satelitů byly výhradně v rukou osob, které si přála nebo se kterými souhlasila Moskva. Lidé s postavením takto závislým na cizí mocnosti pochopitelně podléhali její vůli, plnili její přání a prostor pro vlastní politiku měli minimální. Na rozkazy či s přispěním sovětských poradců se uskutečňovaly soudní monstrprocesy, strukturální změny v hospodářství a ekonomice, zásahy do legislativy vedoucí k diskontinuitě právních řádů, cílené snahy o přeměny společenských hodnot a jiné. Tímto procesem si v masivním podání procházelo Československo od prvních okamžiků vlády KSČ.

Zlomovým okamžikem pro celý tzv. Východní blok byl XX. sjezd KSSS v únoru roku 1956. Během jeho konání obvinil Nikita S. Chruščov svého zesnulého předchůdce v čele strany Josifa V. Stalina z pěstování kultu osobnosti a odsoudil zločiny, kterých se dopouštěly sovětské orgány v dobách Stalinovy vlády. Chruščovův projev vyvolal u občanů v Polsku a Maďarsku vůči komunistům otevřenou kritiku a revoltu. V Československu se sice veřejnosti zamezilo v náznacích nespokojenosti hned na počátku,¹⁵ šok však utrpěla samotná KSČ, v níž se otevřela nová témata k diskuzi, rozštěpila se a jednotlivé frakce zahájily boj o moc.¹⁶

Největší politický vliv mělo křídlo 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, který po smrti Klementa Gottwalda v březnu 1953 nastoupil do čela strany. Novotný pokračoval v předchozím kursu a nese tak plnou odpovědnost za represe, pronásledování a rozsudky,

¹⁴ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

¹⁵ BENČÍK, A., *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007, s. 14.

¹⁶ MLYNÁŘ, Z., *Mráz přichází z Kremle*, Praha 1990, s. 37–39.

činěné i po Stalinově smrti.¹⁷ V některých organizacích KSČ však začal převažovat vliv zastánců Chruščovovy linie, kteří kritizovali současný stav a žádali nápravu chyb minulosti. Síla této skupiny ale byla menší, neboť ve vyšších stranických orgánech byli zastoupeni především zastánci starého pořádku, kteří se ke kritice stalinismu odmítali přidat, protože na něm sami měli podíl.¹⁸

První vlnu negativních reakcí, jež se snesla na vedení KSČ, Novotný bez vážnějších následků ustál. Zbavil se ministra národní obrany Alexeje Čepičky, kterého označil za hlavního původce přehmatů a nedostatků.¹⁹ Naléhání poškozených rodin a nezvratné důkazy o zmanipulovaných politických procesech v SSSR přinutilo vedení k vytváření rehabilitačních komisí, které postupně propouštěly některé nespravedlivě odsouzené vězně.²⁰

Od druhé poloviny 50. let se výrazně prohlubovaly hospodářské problémy, způsobené systémem dirigistického plánování.²¹ Československo převzalo sovětskou teorii, dle které základem pro budování socialismu bylo rozvíjení strojírenství. Výhradní orientace na těžký průmysl, pro jehož podporu bylo třeba dovážet suroviny ze zahraničí, zanedbávání jiných výrobních odvětví, spolu s klesající kvalitou výrobků, to vše vedlo za vlády Novotného ke zhoršování ekonomické situace.²²

1.2.2 Vztahy mezi Československem a Kubou v letech 1948–1959

Ze vzájemných kontaktů obou zemí v prvních letech vlády KSČ lze zmínit rozvíjející se komunikaci mezi českými a kubánskými komunisty z Lidové socialistické strany Kuby (dále LSSK), jež vrcholila v delegátskou účast předsedy LSSK Juana Marinella na IX. sjezdu KSČ. Pro kubánské komunisty byla Praha také důležitým dopravním uzlem při cestách do východoevropských zemí či do SSSR.²³

¹⁷ ŠIK, O., *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990, s. 48.

¹⁸ MLYNÁŘ, s. 39.

¹⁹ BENČÍK, Antonín, *Rekviem za pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 15.

²⁰ Podle Šika byla první komise tohoto druhu ustanovena v lednu 1955 (Viz ŠIK, s. 49.). Veřejnosti nejznámější komise zabývající se procesy 50. let, jež otevřeně hovořila o učiněných příkořích, byla tzv. Kolderova komise (Viz PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.), *Předjaří: Československo 1963–1967*, Praha 2016, s. 296.).

²¹ ŠIK, s. 61.

²² SYNEK, Miroslav, *Naděje a zklamání – Pražské jaro 1968*, Scheinfeld-Schwarzenberg 1988, s. 10–11.

²³ BORTLOVÁ, s. 30–31.

Roku 1950 přijalo československé MZV pozvání na oslavu u příležitosti 50. výročí republiky Kuba, které se mělo odehrát v květnu 1952. Oslavám však zabránil vojenský puč, který uskutečnil o dva měsíce dříve v březnu 1952 Fulgencio Batista.²⁴

Batistův režim, opírající se o podporu Spojených států, spolupráci s Prahou příliš nepřál. Politické vztahy mezi vládami obou zemí neexistovaly. Přesto bylo Československo jedinou zemí Východního bloku, s níž Kuba udržovala obchodní styky. V důsledku strukturálních změn československé ekonomiky, jež se projevily upozaděním tradičních výrobních odvětví ve prospěch těžkého průmyslu, byla skladba našich produktů dovážených na Kubu doplněna o hutnické výrobky a strojní zařízení. Roku 1955 dosáhl objem vzájemného obchodu předválečné úrovně.²⁵

Zejména v kulturní oblasti, nutno říci oprávněně, byly považovány naše snahy o kontakt za „infiltraci komunistické propagandy“. V 50. letech byla tak zřejmě nejzajímavější spolupráce kubánského pokrokového básníka Nicolase Guillena s Československým rozhlasem a televizí. V této době u nás také byly publikovány jeho básnické sbírky, stejně jako se tomu stalo s poezií kubánského národního buditele José Martího.²⁶

1.2.3 Cesta Fidela Castra k moci

Dne 10. března 1952 provedl bývalý kubánský prezident z let 1933–1940 Fulgencio Batista y Zaldívar státní převrat. Stalo se tak nedlouho před plánovanými prezidentskými volbami, v nichž by pravděpodobně neuspěl.²⁷ Březnový převrat zkřížil cestu mladému studentskému vůdci Fidelu Castrovi, jenž se jevil jako vycházející hvězda politické strany Ortodoxo.²⁸ Castra tato událost do budoucna radikalizovala.

O více než rok později dne 26. července 1953 se Fidel Castro Ruz spolu s dalšími podobně smýšlejícími nacionálně laděnými muži rozhodl zaútočit na kasárna Moncada v domnění, že vyvolá lidové povstání. Tato akce skončila pro rebely tragicky a přeživší Castro byl odsouzen na 15 let do vězení. Byl však propuštěn po amnestii v květnu 1955 a celou opouštěl relativně mediálně znám. V červenci téhož roku odletěl do Mexika, aby zde připravil

²⁴ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

²⁵ BORTLOVÁ, s. 25, 29, 34.

²⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

²⁷ GOTT, R., *Kuba: Nové dějiny*, Praha 2005, s. 18.

²⁸ Partido Revolucionario Cubano Ortodoxo (Ortodoxní kubánská revoluční strana).

tajný výcvik mužů ochotných podniknout výsadek na Kubu. Kromě řady exilových Kubánců se zde setkal s Ernestem Guevarou, jehož světonázor sehrál důležitou roli v zahraničně-politické orientaci porevoluční Kuby. Sám Castro ještě v té době vycházel z „*antiamerikanismu Martího a dalších latinskoamerických nacionalistů*“.²⁹

Skupina povstalců vyplula z Mexika v noci 24. listopadu 1956. Moment překvapení se však nezdařil. Vpád rebelů byl očekáván Batistovými vojáky. Z 82 členů Castrovy družiny se podařilo uniknout a dostat do hor 12 z nich.³⁰ Legenda praví, že se sedmi puškami.³¹ Metoda gerilové války, při které partyzáni napadali osamocená vládní vojska a získávali podporu místního obyvatelstva,³² se ukázala jako účinná. Na dobytém území se přerozdělovala půda, stavěly školy, vytvářela infrastruktura.³³ Pod vlivem mohutné a propracované propagandy se k povstalecké armádě přidávala také střední městská třída. Kubánský vládní režim ztrácel podporu i ve veřejném mínění Spojených států. Tyto faktory spolu s vojenskými úspěchy a neochotou armády klást odpor, vedly k tomu, že 1. ledna 1959 Batista prchl ze země a 2. ledna vzbouřenci vítězně vstoupili do Havany.

1.3 Od Castrova vítězství k důsledkům karibské krize

1.3.1 Revoluce začíná nyní!

Výše uvedenou větu řekl Fidel Castro na manifestaci v Santiagu de Cuba, a začal konat. Jedním z prvních a nejdůležitějších kroků nového režimu bylo vyhlášení agrární reformy v květnu 1959. Ze znárodněné půdy začala vznikat společná družstva.³⁴ Znárodněly se též obchodní a průmyslové podniky, z nichž řada největších měla americké majitele. Zvyšovaly

²⁹ VILLA, J. de, NEUBAUER, J., *Máximo líder – Fidel Castro*, Praha 2007, s. 72. José Martí (1853–1895) - byl kubánský básník, národní buditel, který zahynul v boji za nezávislost.

³⁰ ŠKODA, S., *Ernesto Che Guevara – vizionář i kat*, in: GUEVARA, E. Che, *Motocyklové deníky*, Praha 2006, s. 221. Údaje se v řádech jednotek liší, srv. REID-HENRY, S., *Fidel a Che: Revoluční přátelství*, Brno 2010, s. 134; VILLA, NEUBAUER, s. 86. Gott s pravdivostí výše zmíněných čísel také polemizuje. (Viz GOTT, s. 201). Naopak Vladimír Nálevka je považuje za fakt a dokonce vyjmenovává všech 12 uniknuvších (Viz NÁLEVKA, V. *Fidel Castro: Podzim diktátora*, Praha 1997, s. 24.).

³¹ REID-HENRY, s. 134.

³² Přesnému „návodu“ na vedení partyzánské války po kubánském vzoru se věnuje Che Guevara ve své knize *La guerra de guerrillas/Ernesto Che Guevara*, Ciudad de La Habana 1978.

³³ VILLA, NEUBAUER, s. 100.

³⁴ Tamtéž s. 35. Další autor zpřesňuje, že „*vyvlastnění bylo skutečně na náhradu ve státních dluhopisech s dvacetiletou splatností vypočítané na základě částky přiznávané ke zdanění*“ (Viz TRENTO, A., *Castro a Kuba: Od revoluce k dnešku*, Praha 2006 s. 33.).

se sociální podpory a snižovaly nájem bytů.³⁵ Castro zároveň popíral, že má cokoli společného s komunismem a snažil se uklidňovat severoamerického souseda. Tato opatření však vyvolala odpor u části obyvatelstva i štěpení v samotném Hnutí 26. července. Pro nesouhlas s dosavadním vývojem na Kubě odstoupil například revoluční prezident Manuel L. Urrutia. Z velkopodnikatelských a latifundistických kruhů se vytvořily proticastrovské síly, jejichž jednotky operovaly zejména v pohoří Sierra Escambray.³⁶ Mnoho lidí odešlo do exilu.

Vláda ve Washingtonu hleděla na revoluci se znepokojením. Pozemková reforma, s níž principálně nesouhlasila a jejíž finanční odškodnění považovala za nedostatečné, jen přilila olej do ohně. Již v červnu 1959 dospěla americká Rada národní bezpečnosti ke stanovisku, že vláda Castra nad ostrovem musí skončit. Toto rozhodnutí vzniklo na základě obav ze ztráty investic na Kubě.³⁷ Domácí politika kubánského vůdce přitom budila dojem určité rozkolísanosti, a to zejména ve výběru spolupracovníků. V jeden moment to byli (ideologicky nekoherentní) veteráni ze Sierry, jindy to byla radikální levice, kterou předtím opakovaně kritizoval. Neskrývanými stoupenci komunistické strany byli vlivní Ernesto Guevara, Kubánci přezdívány Che, a Raúl Castro.³⁸ Sami komunisté přitom s povstalci příliš nespolupracovali. K otevřenému boji proti Batistově diktatuře se přidali až koncem roku 1958.³⁹

Na jaře roku 1959 byl Che Guevara vyslán na tříměsíční cestu kolem světa, kde měl mj. navázat kontakty se Sověty. Ti kubánské revoluci do té doby nevěnovali pozornost. Dokonce celou latinskou Ameriku brali beze vší pochybnosti jako oblast zájmu USA. Moskva sice uznala novou kubánskou vládu 10. 1. 1959, a o tři dny později tak učinilo také Československo, avšak diplomatické styky se SSSR zůstaly, na rozdíl od Československa, od dob Batistova puče z roku 1952 nadále přerušeny.⁴⁰ V Káhiře se v červnu sešel Che Guevara se sovětským velvyslancem a byla zde podepsána smlouva o koupi 500 000 kg cukrové třtiny. Nejednalo se o nic mimořádného, protože stejné množství SSSR zakoupil

³⁵ GOTT, s. 219.

³⁶ TRENTO, s. 39. Ještě před abdikací prezidenta Urrutii došlo ke konfrontaci mezi kubánským předsedou vlády Josém M. Cardonou a Castrem, který formálně žádným vládním postem nedisponoval, byť faktickou moc držel v rukou on. Teprve po Cardonově brzké rezignaci v únoru 1959 se Castro stává ministerským předsedou.

³⁷ Tamtéž, s. 230.

³⁸ REID-HENRY, s. 191.

³⁹ BORTLOVÁ, s. 16. Po zapojení se LSSK do odboje proti Batistovi, což se stalo nedlouho před pádem jeho režimu, požádali kubánští komunisté československou vládu o dodávku zbraní pro Fidela Castra, proti čemuž neměl Sovětský svaz námitek. (Viz tamtéž, s. 28–34.).

⁴⁰ Tamtéž, s. 14–15.

již od Batisty, avšak byl to vůbec první vzájemný kontakt s novým kubánským režimem.⁴¹ V Egyptě se Che Guevara rovněž kladně vyjádřil k případné návštěvě Československa, kterou přitom ještě donedávna nepovažoval za politicky uskutečnitelnou a požádal o technickou a hospodářskou pomoc. Tím se začala psát nová kapitola československo-kubánských vztahů.⁴²

V únoru 1960 byla na Kubu převezena sovětská obchodní výstava.⁴³ Ta měla „otevřít oči kubánskému lidu“ a názorně ukázat technologickou vyspělost SSSR.⁴⁴ Veletrh zahájil sovětský vicepremiér Anastáz I. Mikojan, který při té příležitosti uzavřel významné obchodní smlouvy. Jednalo se o zvýšení nákupu cukru na milion tun každým rokem, dodávání surové ropy za méně než polovinu světových cen a úvěr 100 mil. dolarů.⁴⁵ Podobné smlouvy uzavřela ČSR, NDR a Polsko.⁴⁶

Na přelom června a července plánovala Havana vyslat delegaci v čele s Raúlem Castrem do SSSR, Číny a Československa. Obavy z reakce Spojených států na tuto výpravu, i doposud nevyjasněný vztah Fidela Castra ke komunismu, způsobily změnu itineráře. Delegace měla z těchto zemí navštívit pouze „západní“ Československo a jednat zde o koupi zbraní a hospodářské pomoci. Na pobyt Kubánců v Československu Američané odpověděli zneplatněním kvóty pro odběr cukru. Chruščov využil situace a nabídl Kubě různé formy pomoci. Radost neskrývající Fidel Castro opět změnil plány a nařídil, aby delegace z Prahy letěla rovnou Moskvy.⁴⁷ V srpnu 1960 přestala americká vláda odebírat kubánský cukr, na což Kuba reagovala znárodněním všech amerických cukrovarů. Cukr se však rozhodl dokoupit SSSR.⁴⁸ Bylo to čistě politické rozhodnutí, neboť si s cukrem vystačil.⁴⁹ Konfrontační vztah ke Spojeným státům začal být kompenzován vstřícným postojem k Sovětskému svazu.

⁴¹ GOTT, s. 233.

⁴² BORTLOVÁ, s. 41. Z kubánských politiků navštěvovali Československo v prvních měsících roku 1959 téměř výhradně členové LSSK. A z obou zemí to bylo obvykle Československo, které se pokoušelo zahajovat nové formy spolupráce. To vše se souhlasem Moskvy a s ohledem na její zájmy. (Viz Tamtéž, s. 49.).

⁴³ VILLA, NEUBAUER, s. 132.

⁴⁴ GOTT, s. 233.

⁴⁵ Zdroje se rozcházejí, na co byl úvěr určen, srv. VILLA, NEUBAUER a GOTT píší o nákupu sazenic a zemědělských strojů; NÁLEVKA, *F. Castro... o penězích pro nákup zbraní*.

⁴⁶ VILLA, NEUBAUER, s. 132.

⁴⁷ BORTLOVÁ, s. 57.

⁴⁸ CASTAÑEDA, J. G., *Compañero: Život a smrt Che Guevary*, Praha 2003, s. 171.

⁴⁹ NÁLEVKA, *Karibská krize*, s. 26.

1.3.2. Události na Kubě v letech 1960–1961

Koncem roku 1960 a začátkem roku následujícího se vznášelo nad Karibikem napětí. V říjnu byly znárodněny banky a větší průmyslové podniky.⁵⁰ Kubánská vláda počítala s tvrdou reakcí Spojených států. Kandidáti na 35. prezidenta USA John F. Kennedy a Richard M. Nixon se v předvolebních slibech předháněli účinnější metodou postupu vůči Kubě.⁵¹ Když Castro v lednovém projevu nařkl americké pracovníky velvyslanectví ze špionáží a terorismu a nařídil jejich snížit jejich početní stav, Eisenhowerova administrativa se rozhodla stáhnout veškeré své diplomaty.⁵²

Nově zvolený demokratický prezident Kennedy zdědil po svém předchůdci plán na násilné svržení revoluční vlády, když bylo jasné, že drobné sabotážní akce se mívají účinkem. Kubánští emigranti v USA se za amerického přispění měli vylodit na ostrově a s očekávanou podporou místního lidu a kontrarevolučních skupin vytvořit paralelní vládu, která by byla uznána Washingtonem a jeho spojenci.⁵³ V předvečer invaze z 15. na 16. dubna 1961 proběhly útoky neoznačených bombardérů B-29 na vojenská letiště, s cílem vyřadit z provozu kubánské vzdušné síly. Podstatou utajení byla snaha zajistit, aby Spojené státy nebyly s invazí vůbec spojovány. V tisku se ale ihned objevily zřetelné důkazy, že letadla jsou majetkem Spojených států a Kennedy další vlnu náletů odmítl.⁵⁴ Tímto krokem však znesnadnil úlohu kubánským exulantům, kteří po příplutí na ostrov měli rozpoutat partyzánskou válku. Tentýž den, při slavnostním pohřbu obětí náletu, prohlásil Castro poprvé veřejně kubánskou revoluci za socialistickou.⁵⁵ Tradiční Castrovo zvolání „Patria o muerte!“ (Vlast nebo smrt) tak bylo nahrazeno novým výkřikem „Socialismo o muerte!“ (Socialismus nebo smrt).

V pondělí 17. dubna 1961 se v Zátocě sviní vylodilo 1500 mužů. Akce se nezdařila a během tří dnů byla invaze potlačena. Za jejím neúspěchem stála určitá skepse prezidenta Kennedyho vůči celému projektu a zároveň jeho neochota tuto záležitost vojensky plně

⁵⁰ NÁLEVKKA, *Fidel Castro...*, s. 40–41. Jednalo se o 376 kubánských a 166 amerických společností. (Viz CASTAÑEDA, s. 192.).

⁵¹ QUIRK, s. 389.

⁵² Tamtéž, s. 394–395.

⁵³ GOTT, s. 230–231.

⁵⁴ QUIRK, s. 409–411.

⁵⁵ VILLA, NEUBAUER, s. 149.

a bez výhrad podpořit. Proti hovořila rovněž kubánská připravenost na případný výsadek a pro americké tajné služby nečekaná lidová podpora revoluce. K úspěchu dopomohly Kubáncům také zbraně dodané z Československa.⁵⁶

1.3.3 Události na Kubě v letech 1961–1962

Zdalo se, že „vládě vousáčů“ se daří zčásti naplňovat svůj politický program. Jedním z prvních a největších úspěchů bylo snižování analfabetismu. Rok 1961 byl pojmenován rokem vzdělání. Tehdy se díky vlně 200 000 dobrovolníků vyrážejících do hor podařilo snížit negramotnost o 25 %. Výrazného zlepšení se v následujících letech dosáhlo ve zdravotnictví a sociální péči. Hojně podporovaná byla kultura, samozřejmě v rámci revoluce, a sport.⁵⁷

Kubánské hospodářství však bylo ve svízelné situaci. Navzdory některým politickým úspěchům, které se jevily jako pozitivní příklady pro ostatní země, nevykazovala ekonomika vytyčené cíle. Ministr průmysl Che Guevara nešetřil kritikou. V jeho představách byly rozhodující předpoklady vedoucí k prosperitě nadšení, entuziasmus, dobrovolné brigády a koncepce soutěžení.⁵⁸ Na stavu kubánského hospodářství se podepsaly nejen chyby vedení, ale pochopitelně také politicko-hospodářský tlak ze strany Washingtonu, jenž v roce 1962 vyvrcholil únorovým embargem na veškerý obchod s ostrovem.⁵⁹ V březnu 1962 byl zaveden přidělový systém.⁶⁰

Na jaře téhož roku začalo v Moskvě krystalizovat rozhodnutí o umístění sovětských jaderných raket na Kubě.⁶¹ K tomuto kroku se Sovětský svaz zavázal v červenci 1962.⁶² Tehdejší americký ministr spravedlnosti Robert F. Kennedy ve svých pamětech vzpomínal na vyjádření Chruščova, že důvodem, proč se SSSR rozhodl poprvé rozmístit jaderné hlavice mimo své území, byl zájem USA na svržení kubánské vlády.⁶³ Sovětský svaz se prezentoval jako ochránce Castrova režimu. Ve skutečnosti za ním stály vnitropolitické boje Kremlu. Proti Chruščovovi se utvářela neostalinská opozice, jež se vymezovala vůči jeho „chaotickým

⁵⁶ BORTLOVÁ, s. 64. Pro Kubánce byly zbraně československé výroby velkým pojmem a těšily se mimořádně oblibě.

⁵⁷ TRENTO, s. 34–35.

⁵⁸ CASTAÑEDA, s. 207–214.

⁵⁹ NÁLEVKA, *Karibská krize*, s. 59.

⁶⁰ Národní archiv České republiky (dále NA), fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne: neuvedeno, věc: Současná hospodářská situace na Kubě, s. 2.

⁶¹ Tamtéž, s. 59.

⁶² TRENTO, s. 43.

⁶³ KENNEDY, R. F., *Thirteen days: A memoir of the Cuban missile crisis*, New York 1971, s. 66.

opatřením“.⁶⁴ Vyčítala mu hospodářské a zemědělské experimenty a mylně orientovanou zahraniční politiku.⁶⁵ Chruščov si představoval rakety umístěné na Kubě jako nástroj nátlaku na USA, který mu pomůže vylepšit domácí image.⁶⁶

Operace nesla krycí název Anadyr. Přesun sovětské výzbroje a vojsk začal v červenci a měl být hotov za čtyři měsíce. Kromě raket se jednalo o 42 stíhaček MiG-21, 32 bombardovacích letounů Il-28, raketové čluny, křižníky, ponorky a další techniku. Ačkoli Američané měli již od srpna zprávy o výstavbě raketových základen a o značném pohybu mužů Rudé armády, většinou přestrojených za zemědělské experty, o skutečných plánech neměli prý tušení.⁶⁷ Sověti se snažili Američany klamat, a pak je postavit před hotovou věc. Na schůzce R. Kennedyho s Anatolym F. Dobryninem 4. září tvrdil sovětský velvyslanec, že rakety typu země-země ani jiné útočné zbraně na Kubě nikdy nebudou umístěny.⁶⁸ Tentýž postoj zastával velvyslanec při OSN Valerian A. Zorin ještě 23. října, tedy den poté, kdy v televizním vysílání představil prezident Kennedy veřejnosti nezpochybnitelné důkazy o rozmístění raket a v době, kdy již probíhala intenzivní příprava na blokádu ostrova.⁶⁹

Dne 24. října 1962 započala americká karanténa Kuby, která měla zabránit příplutí sovětských lodí s dodávkou vojenského materiálu, zvláště raket. Možný konflikt nechtěla žádná ze stran, kromě Kubánců, kteří doporučovali preventivní jaderný útok,⁷⁰ riskovat. Těch se ovšem nikdo na nic neptal. Po dvou dnech napětí Sověti ustoupili a nařídili odplutí lodí kotvících před karanténou a stažení raket výměnou za záruku bezpečnosti pro kubánský režim a odstranění raket NATO z Turecka.⁷¹

Když se horkokrevný Castro o stažení raket dozvěděl, ovšem až z agenturních zpráv, údajně „*zuřil, nabíhal proti zdem a rozbil zrcadlo*“.⁷² Kubánský režim, který neměl na průběh dění absolutně žádný vliv, se cítil podveden. Okamžitě se přidali Číňané, kteří počínání sovětského svazu označili za zradu.⁷³ V následujících letech bylo pro Sověty mimořádně

⁶⁴ VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M., *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Praha 2000, s. 312.

⁶⁵ NÁLEVKA, *Karibská krize*, s. 60.

⁶⁶ VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN, s. 335.

⁶⁷ NÁLEVKA, *Karibská krize*, s. 63, 71–72.

⁶⁸ KENNEDY, s. 3.

⁶⁹ Tamtéž, s. 52–54.

⁷⁰ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 18. 7. 1963, věc: Vývoj vnitropolitické situace na Kubě po návštěvě F. Castra v SSSR.

⁷¹ GOTT, s. 261–262.

⁷² VILLA, NEUBAUER, s. 170.

⁷³ CASTAÑEDA, s. 222.

obtížné, naklonit si kubánské vedení opět na svou stranu. Aby Castra ukonejšili, byl pozván na čtyřicetidenní triumfální cestu do svazových republik. Kdo však odpustit nedokázal, byl Che Guevara. Tvrdil, že důvěra latinskoamerických levicových revolučních skupin v Sovětský svaz byla zásadně otřesena.⁷⁴ Ukázalo se totiž, že rakety byly instalovány zejména proto, aby sloužily zájmu Moskvy,⁷⁵ nikoli jako vážně míněný prostředek boje proti imperialismu. Che Guevara, který jako jeden z prvních byl od počátku pro co nejužší spolupráci se Sověty, je nyní začal systematicky kritizovat a měl daleko blíže ke komunistické Číně. Těžiště jeho pozornosti se přesunulo k vidině světové revoluce. Tu hodlal rozvinout v méně hospodářsky vyspělých zemích a rozhodující předpoklad pro ni viděl v partyzánském boji.⁷⁶

1.4 Tenze v Československu povoluje

Československo zatím směřovalo k další fázi destalinizace, jež nastala na XII. sjezdu KSČ v prosinci 1962. Zde byl, kromě tradičně vyzdvižené politické linie Moskvy, také představen nový hospodářský plán.⁷⁷ Ekonomická reforma, jejímž hlavním autorem byl Ota Šik, se po souhlasu strany stala oficiální státní politikou. Kladla si za cíl odstranit dirigistické plánování, zejména umožnit podnikům vyrábět podle tržní poptávky a podnitit je v co nejúčelnějším užívání výrobních faktorů.⁷⁸

Postupným a pomalým vývojem to byl nakonec Novotného aparát, který pod tíhou zahraničních a domácích tlaků opatrně zaváděl reformy a připouštěl jisté společenské uvolnění. Bývalý dlouholetý politik, ideolog KSČ a pozdější chartista Zdeněk Mlynář se domníval, že největší politickou moc třímal stalinista Novotný ve svých rukách v momentě odstranění staré, politickými procesy zprofanované skupiny spolupracovníků, která právě Novotného vynesla na vrchol. Tím se dostal do výhodného postavení, neboť kádry, které místo nich dosadil do nejvyšších míst, byly zavázány jemu, nikoli on jim. Navíc, jak již bylo uvedeno, jednalo se o lidi obvykle reformního smýšlení, což mu snadněji a beze strachu

⁷⁴ CASTAÑEDA, s. 224–225.

⁷⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

⁷⁶ GUEVARA, E. CHE, *La guerra de guerrillas/Ernesto Ché Guevara*, Ciudad de La Habana 1978, s. 189.

⁷⁷ PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.), *Předjaří: Československo 1963–1967*, Praha 2016, s. 291–293.

⁷⁸ MLYNÁŘ, s. 74. Reforma též podrobněji viz ŠIK, s. 114–122.

umožňovalo sledovat Chruščovův kurz.⁷⁹ Po vtělení se Novotného do nové role však přišla nečekaná událost v podobě Chruščovova svržení a jeho nahrazením Leonidem I. Brežněvem.

Chruščov byl sesazen v říjnu 1964, v době své dovolené na Krymu, kam zavítal krátce po svém oslavném pobytu v Praze. Bylo evidentní, že Novotný spojil svou politickou budoucnost s nesprávnou osobou. V záchvatu paniky napsal Brežněvovi dopis, v němž si postěžoval, že předem nedostal indicie o chystané změně a že neví, jak lidem vysvětlit tak náhlý obrat. V celkovém vyznění dopisu Brežněv zcela jistě nespatořoval známky oddanosti.⁸⁰ Tomu odpovídalo i údajné Novotného jednání, kdy se snažil najít oporu v moskevské generalitě, která byla v opozici vůči Brežněvovi, jehož postavení v roli generálního tajemníka ÚV KSSS se mohlo některým zdát jako pouze dočasné.⁸¹

⁷⁹ MLYNÁŘ, s. 75–80.

⁸⁰ ŠIK, s. 125.

⁸¹ MLYNÁŘ, s. 82. Mlynář tuto tezi dále rozvíjí, když tvrdí, že Brežněv byl vybrán pouze prozatímně jako kompromisní řešení, protože žádná ze skupin KSSS nebyla natolik silná, aby prosadila svého kandidáta. (Viz tamtéž, s. 99, 180.).

2. Politické vztahy mezi Československem a Kubou

2.1 Československo a Kuba v první polovině 60. let

Ačkoli od konce raketové krize byla ze strany Kuby vůči Sovětskému svazu patrná rezervovanost a vyskytly se zřejmě „*sympatie k čínským úchylkářským teoriím*“, ⁸² cítil se Fidel Castro hluboce zasažen náhlým Chruščovovým sesazením, protože i přes verbální útoky, které proti prvnímu tajemníkovi KSSS nezdávka užíval, jej s ním pojila jistá forma osobní přátelství. ⁸³ Castrovy slovní výpady se brzy projeví změnou nálady Kubánců k SSSR a jeho občanům. Tamní zpravodaj ČTK v tajném archivním materiálu popisuje, jak se on i jeho kolegové stávají na ulici terčem posměchu a ironických poznámek, protože jsou kvůli kostkovaným košilím, nemoderním kalhotám a světlým vlasům automaticky považováni za Rusy. ⁸⁴

Ještě v době výkonu prezidentské funkce J. F. Kennedym došlo k zákulisním jednáním o možné normalizaci vztahů mezi Kubou a USA. Kennedy dokonce vyjadřoval pochopení pro nezávislou kubánskou politiku, odmítal však její úzké sepětí se socialistickými státy, a už vůbec se stavěl proti tomu, aby se z Kuby stala sovětská vojenská základna. ⁸⁵ Snahy vedoucí ke sblížení zastavila vražda v Dallasu, protože nová administrativa Lyndona B. Johnsona o ně přestala jevit zájem.

Československé ministerstvo zahraničí kladně hodnotilo organizovanější vytváření marxistické strany na Kubě, která by v revoluci sehrávala vedoucí úlohu. ⁸⁶ Současně si však bylo vědomo skutečných důvodů tohoto kroku, v němž vidělo faktickou závislost na SSSR, jež byla zapříčiněna především Castrovy hospodářskými neúspěchy a dále pak

⁸² NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 11. 4. 1963, věc: Zpráva velvyslanectví ČSSR v Havaně o současné hospodářské situaci na Kubě, s. 3.

⁸³ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, 17. 11. 1964, věc: Ohlas mezinárodních událostí na Kubě.

⁸⁴ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 17. 4. 1963, věc: Informace zpravodaje ČTK Antonína Vavruše.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ NA, fond 1261/0/44, KSČ-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 18. 7. 1963, věc: Vývoj vnitropolitické situace po návštěvě F. Castra v SSSR. Vznik KS Kuby byl velmi komplikovaný. Od roku 1925 existovala na Kubě marxistická Lidová socialistická strana Kuby (LSSK). Po invazi v Zátocě svini bylo rozhodnuto o sloučení Hnutí 26. července, LSSK a studentského hnutí Direktoría 13. března, čímž došlo k vytvoření Sjedinené revoluční organizace (ORI), které beze vší pochybnosti nebyly hlavní politickou silou, neboť tou zůstávala nadále samotná osoba Fidela Castra. Tak tomu bylo i v případě dalšího ideologicky nejasného integračního procesu, jímž došlo k založení Jednotné strany kubánské socialistické revoluce (PURSC). V září 1965 bylo rozhodnuto o zřízení KS Kuby. (Viz NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 6. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě a v její komunistické straně a návrhy na další postup.).

(nejmenovanými) vnějšími okolnostmi. Bez jakýchkoli iluzí totiž připouštělo možnost, že Castro si ideologii marxismu-leninismu vybral čistě oportunisticky.⁸⁷

Při hodnocení situace na Kubě v polovině 60. let se v československých diplomatických kruzích často hovořilo o „castrismu“, pro nějž je charakteristická nikde nekončící a autoritativní moc předsedy vlády. K jeho pochopení je nutné si uvědomit, že členové revoluční vlády nepracovali jako kolektiv, nekonala se její pravidelná zasedání a řešení problémů obvykle spočívalo pouze na přímém Castrově rozhodnutí. Režim postavený na těchto základech se tvářil jako exkluzivně avantgardní, s novátorsky pojatým revolučním směřováním, stojícím téměř v opozici vůči dogmatickému marxismu evropských komunistických států.⁸⁸

Kubánci si byli vědomi pozitivního vnímání revoluce, které vyvolávala v zemích tzv. třetího světa či v očích západních levicových intelektuálů. Řadě lidí totiž imponovalo, že vzešla z domácího prostředí, ze sepětí většiny národa, bez angažování cizí mocnosti, ve své podstatě Spojeným státům navzdory. Castro s Che Guevarou nechtěli tento její obraz poškodit přílišnou a poslušnou vázaností na sovětský blok, v němž navíc viděli nedostatky. Tuto distanci dokládá skutečnost, že imperialismus USA kritizovali Kubánci téměř stejně často jaké své spojence. Představitelé a experti z Československa, kubánská slova o nekopírování, specifčnosti a vlastním pojetí revoluce neslychali rádi. Jejich doporučení obvykle vycházela z evropských zkušeností a navrhovala aplikovat metody a postupy v zemích socialistického tábora již zavedené. Z Havany namísto toho zaznívaly teze o skloubení marxismu s „martismem“, tedy jakousi revoluční romantickou ideologií, vycházející z národních kořenů.⁸⁹ Kubánská revoluce tak svým nacionálním charakterem zapadala do 50. a 60. let, pro něž byl příznačný silný antikoloniální náboj, a sama se profilovala takovým způsobem, aby nadále zůstávala modelem hodným následování nejen pro emancipující se země zbylých kolonií, ale také pro skupiny obyvatel roztroušených po celém rozvojovém světě.

Nelze však říci, že by si Kubánci Moskvu drželi od těla cíleně. O orientaci Kuby v mnou sledovaném období rozhodoval výhradně Castro a do jisté míry Che Guevara. Je ale obtížné vysledovat jasnou zahraničně-politickou koncepci. Čeští pozorovatelé si totiž

⁸⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 1. 3. 1967, věc: Politická zpráva č. 2 – souhrnná zpráva o politickém a hospodářském vývoji Kuby a našich vztazích k ní za r. 1966.

všimli, že u Castra převládá improvizace, impulzivnost, rychlá a mnohdy zbrklá reakce na nové dění ve světě, a až křečovitě vypětí vůle při zdolávání překážek.⁹⁰

Možnost poznat kubánské revolucionáře měli mnozí Češi a Slováci zblízka. Československo vyslalo totiž na „Perlu Antil“ druhý největší počet expertů, hned po Sovětském svazu. Jejich úkolem bylo, aby v oblasti své profese pomáhali kubánskému státu s budováním socialismu. Mezi naše nejznámější odborníky, kteří v 60. letech na Kubu přijeli, a kteří si o svém pobytu vedli písemné záznamy, můžeme jmenovat například Františka Kriegla, Petra Květoně či Valtra Komárka. Pozoruhodné jsou zejména vzpomínky ekonoma Komárka, jenž působil na kubánském ministerstvu průmyslu. V době, kdy tento resort řídil Che Guevara, byl hodonínský rodák jeho přímým podřízeným, a prý také dobrým kamarádem.

Již z dobových záznamů, československých nevyjímaje, vyplývá, že za hlavního ideologa kubánské revoluce byl považován právě Argentinec Che Guevara.⁹¹ Svou zálibu v psaní realizoval do řady novinových článků, prostřednictvím nichž komunikoval s veřejností. Jeho názory měly značný vliv na to, že se revoluce původně olivově zelená zbarvila do ruda. Byla to Che Guevarova osobnost, která dodávala vládě partyzánů intelektuální nádech, a s jehož činností je z velké části spjata ona živelnost a nezkrotnost revoluce pramenící z neochvějné víry v nalezení vlastní cesty k blahobytu. Che Guevara, neztrácející nic na svém revolučním zápale a neustálém burcování lidí kolem sebe, po letech strávených na předních pozicích státního a vládního aparátu, odešel pryč z Kuby vstříc své vizi ozbrojeného boje za rozpoutáním „*dvou, tří, mnoha Vietnamů*“.⁹² Je možné polemizovat, nakolik byl Che Guevarův odchod dobrovolný, a na kolik si jej vynutily neshody s Castrem. Ten jen obtížně lavíroval mezi stále odlišnějšími postoji bývalého bratra ve zbraní a Sovětského svazu.⁹³ Postavení Che Guevary bylo bedlivě sledováno zahraničními pozorovateli a spekulacím o rozmišce nahrávalo, že ještě před oficiálním vzdáním se všech

⁹⁰ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, 1965,1966, ka 121, inv. č. 266, ze dne 6. 9. 1966, věc: Závěrečná zpráva zpravodaje ČTK v Havaně J. Boučka k ukončení údobí.

⁹¹ Československé záznamy doslova hovoří o „*snad jediném velkém revolučním intelektu, který byl schopen produkovat osobitou ideologii*“ (Viz AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 17. 2. 1969, věc: Politická situace Kuby 1968/69, s. 2.).

⁹² Vytvoření „*mnoha Vietnamů*“ je známou tezí z poselství Che Guevary, jež vyšlo v dubnu 1967 v příloze revue *Tricontinental*, vydávané trikontinentální organizací. Závěr této teze je velmi kritický k zemím socialistického bloku, protože prý ponechávají bojující Vietnam zoufale samotný.

⁹³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

funkcí a zřeknutím se kubánského občanství, se po dobu několika měsíců neobjevil na veřejnosti.

V této souvislosti nelze nezmínit úvahy, jež se objevují v několika materiálech našich archivů, a které je možno, s přihlédnutím k již všeobecně známé skutečnosti několikerého pobývání Che Guevary v Československu, považovat za velmi paradoxní. Zatímco v materiálech se píše o možných i zcela fantastických zvěstech ohledně toho, kde se mohl Che Guevara vyskytovat během oněch měsíců, kdy přestal vystupovat na veřejnosti, nenašel se zřejmě nikdo, kdo by hádal, že v tu dobu pobýval tajně mj. Praze.⁹⁴

Ač byl Che Guevara radikální a v mnoha případech neochotný přistupovat na kompromisy, je patrné, že se ztrátou jeho vlivu a odchodem z ostrova, nabyl kubánský režim daleko autoritativnější podobu. V Československu se v tu dobu začal projevovat trend opačný.

2.2 Kubánský sen o světové revoluci

Na politické úrovni nejvyšší československá návštěva Kuby byla uskutečněna místopředsedou vlády O. Šimůnkem v polovině 60. let. Tato cesta měla velký efekt a byla v rámci ní podepsána dohoda o dlouhodobé vzájemné hospodářské spolupráci. Přesto návštěva odhalila nepříjemnou skutečnost, že v oblasti hospodářství docházelo ze strany Kubánců k jistým potížím, které pramenily zejména z kubánské potřeby ekonomické pomoci. Ta byla patrně také důvodem toho, proč bylo po Šimůnkově návratu rozhodnuto o neuskutečnění další předpokládané cesty, tentokrát již na úrovni premiéra či prezidenta republiky A. Novotného.⁹⁵

Kubánská rétorika, zvláště vůči Praze a Moskvě, se začala více vyostřovat. Projevovalo se to stížnostmi na kvalitu výrobků (výtky padaly zejména na spotřební zboží, které jen obtížně sneslo srovnání s produkty donedávna dováženými z USA), a celkově nedostatečným vyjádřením vděku z rozsáhlé pomoci socialistického tábora, jež se Kubáncům

⁹⁴ Například v materiálu z Národního archivu se lze dočíst konstatování s pevným přesvědčením, že Che Guevara v tu dobu pracoval již několik měsíců na sklizni třtiny ve východní části Kuby, kterou si sám uložil jako trest za kritiku, již mu Castro adresoval za způsob, jakým vede ministerstvo. (Viz NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 12. 5. 1965, věc: K situaci na Kubě v březnu a dubnu 1965.).

⁹⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 30. 5. 1969, věc: K námětu event. návštěvy čs. ministra zahraničí na Kubě v t.r.

dostávalo. Dodávky ze socialistických zemí byly chápány jako něco přirozeného, co ani neodpovídalo tomu, co si Kuba zaslouží.⁹⁶

Nadále tak platilo, na co léta upozorňovali Čechoslováci znalí kubánské problematiky. Poukazovali totiž na nezměrnou trpělivost Sovětského svazu s nevybíravým chováním Kuby.⁹⁷ Její výstřelky mohly být tolerovány snad díky nadšení, plynoucího z existence socialistického státu na západní polokouli. Moskva si nechtěla příliš poštvat horkokrevného Castra proti sobě a už vůbec si nemohla dovolit nechat padnout jeho režim, měla-li nadále demonstrovat, že vítězství komunismu je nevyhnutelné a celosvětové.

Pro politickou linii Kuby roku 1966 bylo příznačné narůstání nacionálního extremismu, což je dokládáno odsouváním předrevolučních kubánských komunistů a jejich nahrazováním lidmi z řad Castrova Hnutí 26. července, stejně jako faktem, že bratrské komunistické strany Latinské Ameriky byly označovány za pseudoburžoazní a místo nich byl kladen důraz na spolupráci s lokálními národně osvobozenými partyzánskými skupinami.⁹⁸ Snaha o užší kubánský kontakt s komunistickými stranami byla patrná zejména ve vztahu ke KILDR, VDR a NDR.⁹⁹

Postoj Sovětského svazu a Kuby byl diametrálně odlišný v otázce tzv. vývozu revoluce. Domnívám se, že tento problém tvořil ve své době největší třecí plochu mezi oběma státy. Zatímco SSSR praktikoval politiku mírového soužití s kapitalistickými státy, Kuba žila snem o světové revoluci. V jejích představách měl právě probíhat rozhodující boj socialismu s imperialismem, reprezentovaným Spojenými státy, jenž mohl skončit pouze zničením jedné ze stran. Kubánci vycházeli z jednoduché premisy o globálním revolučním hnutí v Africe, Asii a Jižní Americe, které USA přinutí, stejně jako v případě Vietnamu, ve všech těchto oblastech intervenovat, což nevyhnutelně povede k jejich porážce.¹⁰⁰ Kubánská podpora těchto hnutí byla, vzhledem k velikosti ostrova a stavu jeho hospodářství, vskutku výrazná,

⁹⁶ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 17. 4. 1963, věc: Informace zpravodaje ČTK Antonína Vavruše.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, ze dne 10. 12. 1966, věc: Informace o hospodářské situaci Kuby.

⁹⁹ Tamtéž. Poměrně překvapivým zjištěním bylo, že mezi úzce spřátelenými stranami figurovala až do miněného roku 1966 právě východoněmecká Sjedenocená socialistická strana Německa. Vysvětlení jsem našel v jiném dokumentu AMZV. Dle něj tyto přátelské styky s NDR byly rozvíjeny v důsledku kubánského preferování zemí rozdělených a bezprostředně ohrožovaných imperialismem. Navzdory německému úsilí však došlo k ochlazení, což mohlo být výrazem kubánského rozčarování nad, z jejich pohledu, nedostatečným střetem NDR s imperialistickými státy. (Viz AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi.)

¹⁰⁰ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 6. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě a v její komunistické straně a návrhy na další postup.

tím pádem také finančně a materiálně nákladná. Nepřekvapí, že Havana na toto subvencování vynaložila část pomoci, kterou sama obdržela z rozvinutějších socialistických zemí.¹⁰¹ Státy, které ji takto přispívaly (zvláště SSSR, ale v nemalé míře rovněž Československo) tím stavěla na mezinárodní scéně do nepříjemné situace.

Přesto došlo k události, ve které českoslovenští zpravodajci spatřovali významné přibližování se KS Kuby k pozici KSSS. Bylo jí odsouzení politiky KS Číny. To bylo patrné již v červnu 1965, jak vyplynulo z rozhovoru s italskými komunisty, kteří se po návratu z Kuby zastavili v Praze.¹⁰² Tento trend pokračoval, když byla Fidelem Castrem odsouzena Mao Ce-tungova Kulturní revoluce a čínské protisovětské výpady.¹⁰³ Naši zpravodajci uvedli názor, že nepřestávající mohutná sovětská pomoc kubánskému režimu bude mít do budoucna za následek ještě větší příklon k sovětské linii.¹⁰⁴

Stále však platilo, že kubánské vedení nedůvěřovalo SSSR a dalším spojencům, co se týče jejich ochoty při případné obraně ostrova před americkým útokem.¹⁰⁵ V Castrovi proto vzbuzovala obavu pokračující válka ve Vietnamu. Usuzoval, že když USA zasáhly ve vzdálené Asii, mohly by tak stejně učinit na Kubě.¹⁰⁶ Proto se Havana hlasitě domáhala ochrany Vietnamu u všech socialistických států, k čemuž prý bylo zapotřebí podstoupit „*veškerá nutná rizika*“¹⁰⁷. Zároveň tím však chtěla Kuba dávat najevo svou morální sílu. Podle generála Hejny, vrchního představitele československé armády, který přiletěl na Kubu na přelomu let 1966–1967, se vláda v Havaně snažila vytvořit zdání, že spolu s Vietnamem nese hlavní tíhu boje proti imperialismu.¹⁰⁸

Kuba si vytvářela vlastní nezávislou politickou linii. Českoslovenští pracovníci ministerstva zahraničí nabyli dojmu, že v procesu světové revoluce Havana podceňuje roli „světové socialistické soustavy“, a naopak přikládá prvořadou úlohu ozbrojeným národně osvobozeným a protiimperialistickým hnutím tří rozvojových kontinentů - Ameriky, Asie

¹⁰¹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne: neuváděno, věc: Zpráva o pobytu s. J. Hejny na Kubě ve dnech 28.12.1966–12.1.1967.

¹⁰² NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 8. 6. 1965, věc: Záznam.

¹⁰³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 10. 12. 1966, věc: Informace o hospodářské situaci.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 6. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě a v její komunistické straně a návrhy na další postup.

¹⁰⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 1. 3. 1967, věc: Politická zpráva č. 2 – souhrnná zpráva o politickém a hospodářském vývoji Kuby a našich vztazích k ní za r. 1966.

¹⁰⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 10. 12. 1966, věc: Informace o hospodářské situaci Kuby s. 2.

¹⁰⁸ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne: neuváděno, věc: Zpráva o pobytu s. J. Hejny na Kubě ve dnech 28.12.1966–12.1.1967.

a Latinské Ameriky, které považovala za hlavní revoluční sílu své doby. Kubánci tuto domněnku opřeli o svou teorii posunutí revolučního centra ze SSSR, přes ČLR, až k zemím jako Kuba, Vietnam či Korea.¹⁰⁹ Existenci této orientace na třetí svět dokládá jak kubánská kritika mezinárodního komunistického hnutí za přílišný eurocentrismus,¹¹⁰ tak neustálé zdůrazňování významu tzv. konference třech kontinentů se sekretariátem v Havaně.¹¹¹ Kuba se zkrátka necítila být závislá na žádných blocích a považovala se za mluvčí rozvojového světa.¹¹²

2.3 Československo a Kuba – země socialistického tábora s různou vnitřní a zahraniční politikou

Od konce roku 1966 se do Castrových projevů v hojné míře navracelo téma stažení sovětských raket během říjnové krize. Z jeho pohledu se jednalo o ústupek Moskvy, který dodal americkému imperialismu na odvaze, důkazem čehož bylo prý také angažování Američanů ve Vietnamu.¹¹³ Zhoršení mezinárodní situace a zdůrazňování faktoru nebezpečí bylo využíváno ve vnitřní politice cíleným vytvářením revolučních mýtů spojených s partyzánským hnutím Fidela Castra, ale i nadsazováním historické úlohy kubánské revoluce.¹¹⁴ Nacionalismus v roce 1967 ještě více nabýval na intenzitě a objevovaly se další levicově extremistické prvky, jak ostatně dokládá oficiální zpráva, jíž v červnu projednalo

¹⁰⁹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

¹¹⁰ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 6. 9. 1966, věc: Závěrečná zpráva zpravodaje ČTK v Havaně J. Boučka k ukončení údobí.

¹¹¹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne: neuvedeno, věc: Zpráva o pobytu s. J. Hejny na Kubě ve dnech 28.12.1966–12.1.1967. Na Kubě se v mnou sledovaném období konaly 3 konference mezinárodního charakteru. Castro jimi vždy chtěl upevňovat svoje postavení na světové scéně. V listopadu 1964 se konala na Kubě první konference, jíž se zúčastnilo 22 jihoamerických komunistických partají a jejím výsledkem bylo částečné zklidnění napětí mezi těmito tradičními (z Castrova pohledu málo radikálními a buržoázními) stranami a Kubou. V listopadu 1966 proběhla zmíněná konference komunistických stran z tří rozvojových kontinentů, jež přispěla ke zvýšení napětí mezi KSSS a komunistickými stranami LA. Třetí konference, tzv. latinskoamerické solidarity, se uskutečnila v srpnu 1967, a také kvůli Che Guevarově příspěvku o rozpoutání mnoha Vietnamů, jenž se stal oficiálním stanoviskem kubánské vlády, došlo k hlubokému rozkolu mezi kubánskými činiteli a většinou latinskoamerických komunistických stran. (Viz AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 12. 10. 1967, věc: Internacionální projekce revolučního castrismu, s. 1–2.).

¹¹² NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne: neuvedeno, věc: Situace na Kubě v únoru 1965.

¹¹³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, obal 14, ze dne 25. 10. 1965, věc: Československo-kubánská jednání o hospodářské spolupráci a dlouhodobé dohodě na léta 1965–1970.

¹¹⁴ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne: neuvedeno, věc: Zpráva o pobytu s. J. Hejny na Kubě ve dnech 28.12.1966–12.1.1967.

předsednictvo ÚV KSČ.¹¹⁵ Tato radikalizace kubánské politiky odpovídala potřebě semknout kubánský lid a odvést jeho pozornost od vážných vnitřních problémů.¹¹⁶ Tím největším byla stále zhoršující se situace národního hospodářství, které pro nejbližší budoucnost nejevilo žádnou perspektivu možného zlepšení.¹¹⁷ Obyvatelstvo se dlouhodobě neuspokojovanými potřebami cítilo unaveno a romantické revoluční nadšení z lidí mizelo. Proto byl takový důraz kladen na posílení morálky, vyzdvihování kubánské revoluce a nutnosti přinášet oběti. Cílem této brutální agitace, o níž se mnohdy hovoří jako o revoluční ofenzívě, bylo budit v lidech pocit ohrožení a orientovat jejich zájem ven, pryč od někdy až kolosálních neúspěchů domácí politiky.¹¹⁸ Byla rovněž zosťřována bezpečnostní opatření, protože, kromě rolnictva, sílila v kubánské populaci snaha opustit ostrov.¹¹⁹

Přelom let 1967 a 1968 je také spjat s bojem proti tzv. „mikrofrakci“. Tyto výlučně politicky motivované represe postihovaly zejména bývalé funkcionáře LSSK, a vůbec všechny, kteří mohli tvořit byť jen potenciální opozici castrismu.¹²⁰ Dokonce i československé dokumenty hovoří v této souvislosti o policejním režimu na Kubě.¹²¹

Je patrné, že Havana i Praha se ocitly v politicky a společensky výbušné atmosféře, ovšem rozdíl mezi nimi stěží mohl být větší. Lidé v Československu ale dávali nespokojenost čím dál více najevo. Příkladem může být pražská říjnová demonstrace studentů ubytovaných v nově postavených strahovských kolejích. Po opakovaném výpadku elektřiny vyšli do ulic s alegorickým heslem „Chceme světlo, chceme studovat“. Protestní pochod byl rozehrán veřejnou bezpečností.

Československé obyvatelstvo však toužilo dostat se z všeobjímající krize projevující se v nedostatku zboží, morální zchátralosti a nemožnosti občanského vyžití.¹²² Volání po změně bylo zcela zřejmé mezi nekomunisty i komunisty, což se naplno projevilo v jednání tzv. lednového pléna na počátku roku 1968. Novotný přitom vnitřně nebyl přesvědčen

¹¹⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 29. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě – informace pro ZÚ Washington a ZÚ Havana.

¹¹⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 10. 12. 1966, věc: Informace o hospodářské situaci Kuby.

¹¹⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi.

¹¹⁸ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 10. 12. 1966, věc: Informace o hospodářské situaci Kuby.

¹¹⁹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne: neuvedeno, věc: Zpráva o pobytu s. J. Hejny na Kubě ve dnech 28.12.1966–12.1.1967.

¹²⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, 326/211, karton 3, ze dne 13. 12. 1967, věc: K č.j. 027.693/67-2 a 027.736/67-2.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² SYNEK, s. 14.

o správnosti reforem a liberalizaci, které se ve společnosti odehrávaly. Důrazně se proti těmto tendencím ohradil již na XIII. stranickém sjezdu strany na počátku června roku 1966, kde zdůraznil, že nelze dopustit „zneužívání demokracie k zanášení buržoazní ideologie a morálky do našeho života“.¹²³ Hovořil zde též o nevhodných až protistranických názorech otištěných v některých kulturních časopisech.¹²⁴

Na Kubě, kde již nebylo možné rozlišit kontrarevoluci od anticastrismu,¹²⁵ podobný proces pochopitelně probíhat nemohl, a tak tato odlišná pojetí k státoprávním a společenským otázkám, vedla nutně (ne vždy veřejně – obě země byly spojenci patřící do socialistického tábora) ke vzájemnému odcizení.

Do jakého stádia se vztah obou zemí dostával, ilustruje až neuvěřitelně znějící incident z podzimu roku 1967. Jednalo se o vykradení československé rezidence na Kubě. Pozoruhodné bylo, že se tak stalo v lokalitě ostře střežené, s řadou vil kubánských ministrů - včetně ministra vnitra, který bydlel hned naproti rezidenci, a že kubánská strana nebyla k celé záležitosti ochotna poskytnout dostatek informací.¹²⁶ Československý velvyslanec v Havaně pokládal za pravděpodobné, že vykradení se stalo v rámci reciprocity za vniknutí československého občana do budovy kubánského zastupitelského úřadu v Praze.¹²⁷

Řada států z Jižní Ameriky projevila zájem o posílení styků s Československem. Například země jako Peru, Venezuela či Kolumbie měly přání prohloubit diplomatické kontakty v podobě velvyslanectví. Praha předpokládala, že upevňování československých pozic v Latinské Americe se setká s nevolí Kuby, která byla mnoha konfliktech s představiteli tamních vlád.¹²⁸ Zvláště napjaté vztahy měla Kuba s Venezuelou. Venezuelská armáda totiž v květnu 1967 zadržela na svém území skupiny partyzánů pod vedením kubánských důstojníků a tamní vláda obvinila Havanu z agrese proti suverénnímu státu a z vměšování se do jeho vnitřních záležitostí.¹²⁹ Castro se vyjádřil, že politika Prahy vůči zemím Latinské Ameriky potvrzovala její neznalost podmínek. Pracovníci československého ministerstva

¹²³ PETRÁŠ, J., SVOBODA, L. (eds.), s. 300.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 13. 12. 1967, věc: K č.j. 027.693/67-2 a 027.736/67-2.

¹²⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 23. 11. 1967, věc: Instrukční dopis č. 8.

¹²⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 13. 12. 1967, věc: K č.j. 027.693/67-2 a 027.736/67-2.

¹²⁸ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 29. 5. 1968, věc: Plán práce ZÚ havana k I. pololetí 1968.

¹²⁹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

zahraničí upozorňovali, že je a bude zapotřebí tvrdě čelit kompromitování Československa v zemích Latinské Ameriky.¹³⁰

Vzájemné styky a spolupráce Prahy s Havanou pro rok 1968 byly ovlivňovány dvěma faktory. Jednak skutečností, že Československo i nadále mělo postavení důležitého obchodního partnera, jehož sortiment výrobků byl na ostrově velmi žádaný. Dále faktem, že otázky ohledně mezinárodního dění,¹³¹ stejně jako ty vnitropolitické a ekonomické, byly ve flagrantním rozporu s politickou linií prosazovanou KSČ.¹³²

2.4 Nové vedení v čele KSČ a kubánská kritika socialistických států za kapitalistické metody

Dne 18. prosince 1967 bylo zahájeno zasedání ÚV KSČ, které slibovalo radikální změny. Prezident Antonín Novotný, jenž byl současně 1. tajemník ÚV KSČ, tušil svůj brzký konec a hledal marnou podporu přímo u Brežněva. Ten známým výrokem „*eto vaše dělo*“ dal událostem volný průběh.¹³³ Návrh na odvolání Novotného z funkce 1. tajemníka ÚV podpořila naprostá většina z přibližně 100 členného ústředního výboru strany. Ceremoniální úřad prezidenta republiky a členství v politbyru mu bylo ponecháno. Nový kandidát do neobsazené funkce však zatím vybrán nebyl. Probíhala zákulisní jednání.¹³⁴ Zasedání bylo kvůli blížícím se svátkům přerušeno a opět se sešlo 3. ledna 1968. Tehdy se začalo skloňovat jméno Alexandra Dubčeka, který se ukázal být díky své nerozhodnosti, částečné měkkosti a malým politickým ambicím ideálním východiskem pro všechny frakce KSČ.¹³⁵ Alexandru Dubčekovi, kterého obrodný proces v Československu vynesl do funkce prvního tajemníka

¹³⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 23. 4. 1968, věc: Zpráva o posledním vývoji na Kubě a hodnocení čs.-kubánských vztahů.

¹³¹ Takovou otázkou byl třeba konflikt na Blízkém východě na jaře 1967. Kuba vyjádřila podporu SAR (respektive Egyptu a dalším arabským národům) a rezoluci Rady bezpečnosti OSN o zastavení bojů podávala jako americko-sovětskou dohodu směřující proti Arabům. V deníku Granma k tomuto vyšel text, že „*Sověti byli zajedno nebo spoluvinni na agresí spáchané Izraelem na podnět a s podporou yankejského imperialismu*“ (Viz AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968, s. 46–47.).

¹³² AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi.

¹³³ Neznamená to, že by se Sověti dobrovolně stahovali do ústraní. Byli si dobře vědomi, že nevyjádření podpory se rovná Novotnému pádu. Počítali s tím, že v klíčovém orgánu KSČ, tzv. politbyru (předsednictvu), budou mít dostatečně velkou skupinu nakloněnou svým zájmům.

¹³⁴ ŠIK, s. 156–164.

¹³⁵ Tamtéž, s. 165.

strany, však již Fidel Castro ani nepogratuloval ke zvolení,¹³⁶ ačkoli mezi spřátelenými zeměmi to bylo obvyklým krokem.

Castro prosazoval svébytnou teorii o paralelním budování socialismu a komunismu, a odmítal všechno, co připomínalo kapitalistické metody,¹³⁷ což kontrastovalo se snahou Oty Šika a našeho nového vedení, oživit skomírající československé hospodářství. Zjevná nechut se netýkala pouze Československa, nýbrž, jak se svěřil Castro studentům na Havanské univerzitě, evropských socialistických států obecně, protože prý nevyráběly kvalitní výrobky, ani nevytvořily nového socialistického člověka.¹³⁸ Na jiném místě si Castro dokonce postěžoval, že „namísto toho, aby podporovaly partyzánský boj, je hlavním cílem některých socialistických zemí dát každému občanovi auto“.¹³⁹

Kuba se ideologicky uzavírala už i před vlivem socialistických států. Stahovaly se sovětské brožury a učebnice, které byly nahrazovány vlastními, vycházejícími z myšlenek a proslovů Fidela Castra.¹⁴⁰ Castro ve svých vystoupeních hřimal, že Kubánci mají právo myslet vlastní hlavou a jít při budování socialismu vlastní cestou.¹⁴¹ V kubánských médiích bylo zakazováno publikovat názory a zkušenosti evropských zemí, a to včetně československých a sovětských, které byly při tom v minulosti tak propagované, zvláště týkaly-li se politické či hospodářské problematiky. Naopak byly tendenčně zveřejňovány informace o kauze Šejna,¹⁴² které měly dokazovat politickou nestabilitu v Praze.¹⁴³

¹³⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 23. 5. 1968, věc: Zpráva o posl. vývoji na Kubě a hodnocení čs.-kubánských vztahů.

¹³⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 10. 12. 1966, věc: Informace o hospodářské situaci Kuby.

¹³⁸ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 7. 2. 1967, věc: K vnitropolitickým udalostiam týždňa na Kube.

¹³⁹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 6. 9. 1966, věc: Závěrečná zpráva zpravodaje ČTK v Havaně J. Boučka k ukončení údobí, s. 3.

¹⁴⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi.

¹⁴¹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

¹⁴² AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 23. 4. 1968, věc: Zpráva o posledním vývoji na Kubě a hodnocení čs.-kubánských vztahů. Generál Šejna, který měl blízko k prezidentovi Novotnému, využíval svého postavení k nezákonnému obchodování s jetelovým semenem a ojetými auty. (Viz BENČÍK, *Rekviem za pražské jaro*, s. 22.). Podvody byly shodou okolností odhaleny a nepomohla ani snaha celou věc ututlat. (Viz SYNEK, s. 26–27.). Aby se Šejna vyhnul zatčení, odjel se svým synem a milenkou do Itálie, kde se přihlásil Američanům. Ve snaze získat si Američany, předal jim mikrosnímky tajných dokumentů zpravodajského a stranického charakteru. (Viz BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 60–61.) Novotný, známý svou náklonností k Šejnovi, se stal pro veřejnost nepřijatelný. Byl symbolem 50. let a nátlak sdělovacích prostředků přinutil politbyro zaujmout stanovisko vedoucí k Novotného abdikaci. (Viz ŠIK, s. 171.). Novým prezidentem se 30. března stal generál Ludvík Svoboda.

¹⁴³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi.

Je možné, že tyto mediální ataky se děly v reakci na sérii kritických článků o událostech na Kubě, které byly zveřejňovány v Československu.¹⁴⁴ Začátkem jara v Československu povolily stranické tlaky cílené na média a cenzura de facto přestala existovat. Televize a rozhlas vysílaly nové pořady zaměřené na politiku. Mohly se věnovat aktuálním problémům, jež zajímaly společnost.¹⁴⁵ Prostor měli zejména novináři, dramaturgové a reportéři reformě naladěni, kteří tak urychlovali demokratizační proces, předbíhající již dění v samotné KSČ.¹⁴⁶ Se zřejmou nelibostí nesla kubánská strana, že československá veřejnost byla obeznámena s aktuálním stavem na ostrově i jeho zahraničně-politickými postoji.¹⁴⁷

Československá veřejnost si přitom v prvních okamžicích nebyla vědoma, jak zásadní pro budoucí vývoj bylo hlasování na lednovém plénu. Josef Smrkovský, jedna z nejviditelnějších postav obrodného procesu, se v novinovém článku *Oč dnes jde?* pokusil objasnit jeho význam a obrat, kterým se Československo vydává. Smrkovský píše mj. o rozhodování na základě demokratických principů, účasti obyvatelstva na dění ve společnosti, nápravě deformovaného socialismu a respektování ústavních práv.¹⁴⁸

Srovnáme-li tuto Smrkovského otevřenou a zřejmě vážně míněnou proklamaci s politickou praxí na Kubě, tak z pohledu tamní vlády byly na ostrově různé demokratické instituce, včetně účasti občanů na nejdůležitějších vládních rozhodnutích, přítomny již od svržení Batistovy diktatury. Ve skutečnosti však docházelo k rozličným manipulacím, jako k řečněním na náměstích před zfanatizovanými davy, jímž byly pokládány sugestivní otázky, týkající se souhlasu s přednesenými návrhy. Odpovědi byly obvykle mohutné jásoty.¹⁴⁹ Tento a jiné další postupy nahrazovaly činnost voleného Národního shromáždění či orgánů lidové moci v obcích, které, jak si Čechoslováci kriticky všímali, doposud zřízeny nebyly.¹⁵⁰ Na Kubě nemohla být řeč o dodržování ústavních práv, protože žádná ústavní listina doposud

¹⁴⁴ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 25. 1. 1968, věc: Činnost ZÚ v r. 1967.

¹⁴⁵ VOLNÝ, Sláva, „*Jsmě s vámi, buďte s námi!*“ – *Vzpomínky redaktorů československého rozhlasu nejen na srpnové události roku 1968*, Praha 2013, s. 169.

¹⁴⁶ *Jsmě s vámi*, s. 172, podrobněji též in: MLYNÁŘ, s. 116–119.

¹⁴⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 23. 4. 1968, Zpráva o posledním vývoji na Kubě a hodnocení čs.-kubánských vztahů.

¹⁴⁸ deník *Práce*, ze dne: 21. 1. 1968.

¹⁴⁹ Takovým způsobem bylo možné získat souhlas téměř k čemukoli. Příkladem může být zdražení benzínu. Castro se během projevu v jednom z největších kubánských sálů zmínil o nutnosti zdražit benzin z 35 cts za galon na 60 cts. Okamžitě získal souhlas shromážděných mas a o 5 hodin později se už všude prodával benzin téměř 2x draž. (Viz NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 28. 6. 1963, věc: Čelem k hospodářským úkolům.)

¹⁵⁰ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 6. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě a v její komunistické straně a návrhy na další postup.

vypracována nebyla. Mělo se tak stát až kolem roku 1970, „na základě zkušeností, které do té doby revoluce získá“.¹⁵¹ Castro dokonce hovořil o štěstí, že doposud vytvořena nebyla, neboť by nedovolila rozvinout „řadu procesů a institucí nezbytných pro revoluci“.¹⁵² Tato nečinnost spočívala v udržování atmosféry jakéhosi provizoria.¹⁵³

S ohledem na všechny uvedené důvody, je Kuba v československých materiálech roku 1968 líčena jako příklad státu, který při budování socialismu sklouznul k jeho deformování v podobě sektářství a dogmatismu.¹⁵⁴ Kde jediným měřítkem rozlišujícím přítele od nepřítele kubánské revoluce, se stal naprostý souhlas s postoji kubánské vlády. Kde pochybování o jejich správnosti automaticky zařadilo dotyčného k přísluhovačům USA.¹⁵⁵ Také neúspěšné kubánské snahy o rozpoutání světové partyzánské války, jejichž epilogem se zdála být smrt Che Guevary v bolivijském pralese, se jevíly jako přežití a dokazovaly klesající význam Kuby i snížení její mezinárodní prestiže v rozvojovém světě. Kubánskému revolučnímu kouzlu propadali spíše západní intelektuálové, a tak se Havana snažila najít oporu v nich.¹⁵⁶

Navzdory informačnímu embargu byla kubánská veřejnost, byť opatrně a s otazníky nad budoucností československo-kubánských vztahů, seznamována s probíhajícím pražským jarem.¹⁵⁷ Kubánské politické špičky ani sdělovací prostředky až do srpna žádné stanovisko k polednovému vývoji nepodaly.¹⁵⁸

2.5 Srpen 1968 a kubánská kritika československého demokratizačního procesu

V noci z 20. na 21. srpna byla zahájena operace Dunaj a vpád pěti spojeneckých armád Varšavského paktu nadlouho zastavil snahy o demokratizaci československého komunistického režimu. Kubánské ministerstvo zahraničí na tuto krizovou situaci zareagovalo

¹⁵¹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 23. 10. 1967, věc: Přehled politických a hospodářských událostí na Kubě č. 6., s. 3.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne: neuvedeno, věc: Zpráva o pobytu s. J. Hejny na Kubě ve dnech 28.12.1966–12.1.1967.

¹⁵⁴ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

¹⁵⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 23. 4. 1968, věc: Zpráva o posledním vývoji na Kubě a hodnocení čs.-kubánských vztahů.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 16. 12. 1968, věc: Zpráva o vývoji na Kubě v roce 1968 a o čs.-kubánských stycích.

¹⁵⁸ Tamtéž.

několikatýdenním přerušením vzájemné komunikace.¹⁵⁹ Postoj Kuby byl však znám již brzy po vojenské intervenci. Dne 23. srpna vystoupil v rozhlasovém a televizním vysílání s obsáhlým projevem Fidel Castro.

Castro hovořil o demokratizačním procesu v Československu s velkým opovržením a pokoušel se interpretovat události tak, aby vynikla správnost jeho radikální politické linie. Vystudovaný doktor práv nepopíral, ba dokonce souhlasil s tím, že intervencí cizích armád byla porušena suverenita československého státu, legální principy a mezinárodní normy. *„Z hlediska legality nemůže být vpád do Československa omluvitelný. Dle našeho názoru rozhodnutí o Československu nelze vysvětlit legálními hledisky. Rysy legality nemá, upřímně řečeno, žádné“*, říkal Castro. To však nemění nic na tom, že tento čin schvaloval, a že považoval za nutné zabránit *„za každou cenu“* kontrarevolučnímu vývoji, neboť československý režim kráčet *„po šikmé ploše návratu ke kapitalismu“*. Mluvil také o líbáncích mezi imperialismem a československými liberály a o celkových sympatiích pražského jara mezi imperialistickými kruhy USA a NSR. Socialistický tábor dle něj nesměl dovolit odpadnutí svého člena od socialistické soustavy a měl právo tomu *„tak či onak zabránit“*.

Castro dále upozorňoval, že jeho projev není obhajobou dřívějšího vedení *„oplývajícího mnoha nectnostmi, byrokracií a dogmatismem, které 20 let ovlivňovaly Československo“*. V tomto smyslu se navrácí k Novotnému aparátu, který obviňuje z vykořisťování rozvojového světa, vůči němuž Československo až příliš uplatňovalo komerční přístup namísto solidarity. Do protikladu k československé realitě, staví velmi kladné líčení kubánské revoluční praxe.

Neodpustil si rýpnutí do SSSR s poznámkou, zda i tam se uskuteční přítrž podobným jevům kladoucím důraz na rozvíjení tržních vztahů. Ptal se, zda vlády Varšavské smlouvy prokážou podobné odhodlání, v případě, že o bratrskou pomoc zažádá Vietnam, Korea či Kuba.¹⁶⁰

Bezprostředně po Castrově projevu došlo ze strany Kubánců k ochlazení vtažů.¹⁶¹ Praha vystoupila proti v proslovu uvedené kritice československého nedostatku solidarity

¹⁵⁹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 31. 12. 1968, věc: Hájení kubánských zájmů v USA ve II. pololetí 1968.

¹⁶⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 3. 9. 1968, věc: Výtah z projevu Fidela Castra.

¹⁶¹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969 karton 1, ze dne 16. 12. 1968, věc: Zpráva o vývoji na Kubě v r. 1968 a o čs.-kubánských stycích.

a proti stížnosti na nekvalitní dodávky zboží, za něž údajně museli Kubánci platit přemrštěnou cenu. K jeho politické části nebyly z československé strany podány oficiálně žádné námitky.¹⁶² Archivní materiály ministerstva zahraničí však v souvislosti s kubánskou reakcí na srpnové události interně konstatují morální úpadek castrismu.¹⁶³

I přes toto konstatování o pokleslosti kubánského režimu, předpokládala československá diplomacie postupnou normalizaci vzájemných styků. Možnou překážkou se zdály být nejen politické vztahy, protože se v nich nadále předpokládal rozpor ideologické povahy,¹⁶⁴ ale i hospodářský úsek, v němž se vzájemná spolupráce již delší dobu nejevila pro Československo natolik zajímavá, aby udržovalo její dosavadní úroveň.

¹⁶² AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 30. 5. 1969, věc: K námětu event. návštěvy čs. ministra zahraničí na Kubě v t.r.

¹⁶³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 17. 2. 1969, věc: Politická situace Kuby 1968/69.

¹⁶⁴ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 16. 12. 1968, věc: Zpráva o vývoji na Kubě v r. 1968 a o čs.-kubánských stycích.

3. Ekonomika

3.1 Export Kuby a snahy o strukturální změny její ekonomiky

Revoluce na Kubě způsobila změnu geografické struktury jejího zahraničního obchodu. Ten se přesunul z amerického kontinentu k socialistickým státům. Pro Kubu z toho vyplynula zvláštní situace, neboť příklonem k socialistickému táboru byla odtržena od svého hlavního a přirozeného obchodního partnera, Spojených států amerických. V dobách Batistovy diktatury pocházelo z USA zhruba 75 % veškerého dovozu a opačně směřovaly téměř 2/3 objemu kubánského exportu. Z toho více než 80 % tvořila cukrová třtina a její přímé produkty (melasa, alkohol).¹⁶⁵

Američané embargem tento vzájemný obchod zcela ukončili. Ve snaze zničit Castrův režim hospodářsky tlačili na ostatní americké země, aby i ony svůj obchod s Havanou omezily. Kubánské národní hospodářství tím pochopitelně utrpělo citelné ztráty, ale objevily se i technické a organizační problémy, protože noví obchodní partneři byli tisíce kilometrů daleko. Castro se však blokádu pokoušel prezentovat jako vysvobození Kuby z přívěsku Spojených států i jako možnost pro změnu kubánské ekonomiky, která se měla vymanit z otroctví cukru.¹⁶⁶ Cukrová třtina, mající v kubánském hospodářství dominantní postavení, byla nezřídka považována za příčinu zaostalosti ostrova. Převládal pocit, a to nejen na Kubě, že vítězství revoluce může učinit přítrž této brzdě. Například francouzský filozof a spisovatel Jean-Paul Sartre k tomu napsal:

„Hypertrofie cukrové třtiny z ní učinila klíčové odvětví kubánského hospodářství, jiné zemědělské plodiny byly potlačeny, zmizely nebo vůbec nemohly vzniknout. Ty, které vzdorovaly, byly co nejvíce omezovány. Cukerní průmysl se vyvíjel na úkor všech ostatních průmyslových odvětví.

V tom spočívá přitažlivost pro imperialismus: právě uplatňováním hospodářské nadvlády vytváří u podmaněného potřeby, které jenom utlačovatel může ukojit. Diabetický ostrov, pustošený plodivostí jediné rostliny, ztrácel veškerou naději na soběstačnost.

(...) Nejbystřejší pochopili už tehdy, že obchodní bilance s USA zůstane vždycky nepříznivá. Američané jen krčili rameny, když si na to v jejich přítomnosti stěžovali.

¹⁶⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 5. 11. 1966, věc: Zahraniční obchod Kuby /hospodářsko-politický rozbor/.

¹⁶⁶ Tamtéž.

„Kuba je specializovaný ostrov“, prohlašovali. „Ať pracuje pro nás, my pro ni také pracujeme.“

Pracovali tak dobře, že celý ostrov byl zaplaven jejich zbožím, od buldozerů a mechanických jeřábů přes pračky až k cigaretám.

V zemědělství to dospělo tak daleko, že tato nejúrodnější oblast obou Amerik si musela v USA opatřovat třetinu a v některých odvětvích dokonce polovinu potravin nezbytných pro svou výživu. Uvidíme, že by si je byla mohla sama vyrobit, aniž by o jediný stvol zmenšila úrodu cukrové třtiny. To znamená, řečeno bez obalu, že platila dolary za právo nechat si své pozemky porostlé křovisky.

Pustiny ostrova obětované nikoli monokultuře, ale o ni se opírajícímu společenskému zřízení, měly kdesi v Ohio, Utahu či Kalifornii svůj protějšek v tisících pilně obdělávaných hektarů. Obilí nezaseté na ostrově, plodiny, které tam nerostly, to všechno se horlivě pěstovalo na kontinentě a pokrývalo tam velké rozlohy, celou kontinentální Kubu, která živila tu ostrovní.

Ledničky a rajska jablíčka opouštěly americké přístavy, lodi je přivázely na Kubu. Ale dolárky, zaplacené za cukr, Kubánci ani nestačili zahlédnout: tyto devizy zaplacené předem, zůstávaly v bankách USA, aby pomáhaly nákupům ostrova. A ještě na to ani nestačily: všechno se muselo dovážet, protože se nic nevyrobilo.¹⁶⁷

Navzdory tomu, že kubánské hospodářství nemělo ani minimální vlastní strojírenskou základnu, se začaly připravovat plány na rychlé zprůmyslnění země. Nastala překotná výstavba nových závodů, z nichž většina však kvůli nedostatečným kapacitám, nízké technologické úrovni a náročnému dovozu materiálu neměla žádné předpoklady pro udržitelný provoz.¹⁶⁸

Toto období ústupu od pěstování třtiny a výroby cukru, pro něž se vžilo označení ekonomický romantismus, bylo československými experty na Kubě kritizováno. Namísto toho doporučovali Kubáncům věnovat se tomu, k čemu mají předpoklady – aby začali více pěstovat tropické plodiny, kterými by zásobovali Východní blok.¹⁶⁹

¹⁶⁷ SARTRE, Jean-Paul, *Uragán nad cukrem*, Praha 1961, s. 26–28.

¹⁶⁸ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 23. 9. 1966, věc: Kuba 1966 – ekonomická situace.

¹⁶⁹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 11. 4. 1963, věc: Zpráva velvyslanectví ČSSR v Havaně o současné hospodářské situaci na Kubě.

Nebyly to však jediné výhrady. Sovětský svaz a jeho spojenci se snažili s využitím vlastních zdrojů co nejvíce zmírnit dopady amerických sankcí. Část odborníků proto neshledávala příčiny špatného stavu kubánského hospodářství v tzv. objektivních faktorech způsobených mezinárodní situací, nýbrž v chybných kubánských koncepcích a v přístupu tamních vládních činitelů k ekonomickým otázkám. Pokud by prý byla pomoc socialistických států využívána efektivně, nejen, že by nebyla průměrná životní úroveň nižší, než v předrevoluční době, ale sociální postavení nejširší, dříve utlačované vrstvy obyvatelstva, by se výrazně zlepšilo.¹⁷⁰ Zaznívaly stížnosti, že Kubánci nedbají rad Čechoslováků ani Sovětů, kvůli pochybným teoriím ministra průmyslu Che Guevary.¹⁷¹ Jeho resort byl označen za „semeniště subjektivistických názorů“.¹⁷²

Vzhledem k tomu, že Československo již v první polovině 60. let mělo oficiální politiku, jež si kladla za cíl vnášet tržní prvky do hospodářství, i s ohledem na skutečnost, že naši ekonomové měli svou zkušenost s fungováním ekonomiky v socialistické společnosti, vyskytoval se jistě nikoli neoprávněný pocit, že kubánské experimenty, de facto financované ostatními zeměmi socialistického tábora, tamnímu hospodářství jenom přitěžovaly. Někteří experti se tak stavěli odmítavě k Che Guevarovým myšlenkám údajně nerespektujícím objektivní ekonomické zákony, popírajícím peněžně tržní vztahy, odmítajícím hmotnou zainteresovanost pracujících (tím je míněno, že se nepracuje za odměnu, ale z morálních popudů) apod.¹⁷³

Vliv Fidela Castra na chod kubánské ekonomiky také nebyl vnímán jako prospěšný. V počátečním kubánském lavírování mezi Sovětským svazem a Čínou byla patrná nerozhodnost, pokud šlo o problematiku, jejichž postup řešení byl v těchto zemích odlišný. Pak se čekalo, jaké stanovisko zaujal Castro, který se však v otázkách ekonomiky nevyznal.¹⁷⁴ Pro Castra bylo ostatně příznačné, že ve svých rukách koncentroval moc a ani záležitosti podřadnějšího charakteru nechtěl delegovat na své náměstky či podřízené, byť by to bylo patrně efektivnější a uvolnil by si tím více času na řešení státních záležitostí. Jako příklad

¹⁷⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 25. 11. 1966, věc: Současná orientace a řízení ekonomiky na Kubě.

¹⁷¹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 11. 4. 1963, věc: Zpráva velvyslanectví ČSSR v Havaně o současné hospodářské situaci na Kubě.

¹⁷² NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne: neuvedeno, věc: Současná hospodářská situace na Kubě.

¹⁷³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 1. 3. 1967, věc: Politická zpráva č. 2 – souhrnná zpráva o politickém a hospodářském vývoji Kuby a našich vztazích k ní za r. 1966.

¹⁷⁴ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 11. 4. 1963, věc: Zpráva velvyslanectví ČSSR v Havaně o současné hospodářské situaci na Kubě.

takového počínání je uvedeno, že předseda vlády osobně rozhoduje o přidělování havanských bytů či automobilů značky Jeep. V protikladu ke svému jednání byl Castro téměř jediným člověkem na Kubě, který veřejně některé prvky centralismu odsuzoval.¹⁷⁵

Valtr Komárek popsal Castra jako člověka přesvědčeného o svých všestranných schopnostech, jenž se na základě usilovného studia odborné literatury pokládá za univerzálního стратега, technika či ekonoma, který poučuje rolníky i inženýry o genetice, umělých hnojivech, pěstování a ošetřování plodin atd.¹⁷⁶

3.2 Těžká situace kubánského hospodářství

Ochlazení vztahů po karibské krizi způsobilo, že nezastupitelná sovětská pomoc nebyla před kubánským lidem ze strany jeho vedení prezentována, naopak se důrazně upozorňovalo na každý import z kterékoli nesocialistické země.¹⁷⁷ Havana se zkrátka pomocí socialistických států nechlubila, a někdy bylo zapotřebí na Kubánce naléhat, aby otevřeně přiznali, že jim bylo pomoheno.¹⁷⁸

Na kubánském vnitřním trhu vznikl v důsledku sociálních opatření rozpor mezi stoupající koupěschopností Kubánců a faktickou nabídkou. Díky vyšším nominálním mzdám, pozemkové reformě, či nižší nezaměstnanosti došlo k velkému nárůstu kupní síly obyvatelstva. Ta však nebyla doprovázena růstem nabídky. Celá řada dříve běžných druhů zboží už se od roku 1962 na trhu ani neobjevovala.¹⁷⁹ Ze socialistických zemí se dovážely zejména nákladní automobily, autobusy, traktory, průmyslové stroje a investiční celky či telekomunikační zařízení. Dále také petroleje, pšenice a některé druhy potravin.¹⁸⁰ Distribuce zboží se jevila jako zcela chaotická a nouzové přiděly, které si zhoršená

¹⁷⁵ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 11. 8. 1963, věc: Centralismus a jeho důsledky v kubánské revoluci.

¹⁷⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 25. 11. 1966, věc: Současná orientace a řízení ekonomiky na Kubě.

¹⁷⁷ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 17. 4. 1963, věc: Informace zpravodaje ČTK Antonína Vavruše. Ztrátou důvěry ze strany Kubánců bylo postiženo také Československo, které jako vzorný spojenec Moskvy plně podpořilo sovětské počínání v průběhu krize. (Viz BORTLOVÁ, s. 78.)

¹⁷⁸ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne: neuvedeno, věc: Současná hospodářská situace na Kubě.

¹⁷⁹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 23. 9. 1966, věc: Kuba 1966 – ekonomická situace.

¹⁸⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 5. 11. 1966, věc: Zahraněční obchod Kuby /hospodářsko-politický rozbor/.

ekonomická situace vyžádala, byly kubánským obyvatelstvem považovány za typický způsob zásobování v socialistických zemích.¹⁸¹

Revoluční vláda začala postupně opouštět plán masivní industrializace ostrova, což bylo vyjádřeno opatrným tvrzením, že je třeba rozvíjet veškeré hospodářství, ale zůstat cukrovou velmocí. Bylo tak zřejmě vyhověno odborníkům ze socialistického tábora, aby na čele kubánských priorit bylo zemědělství, následované průmyslem a těžbou nerostů.¹⁸² Tato teze pak byla Havanou v polovině 60. let přepracována rozvinutím originální definice, že cesta k socialistické industrializaci vychází ze zemědělství a vede přes zahraniční obchod.¹⁸³

Pěstování cukrové třtiny byla pro Kubu poměrně jednoduchá cesta, jak si vydělat peníze, které nutně potřebovala. Jenom ozbrojené síly spotřebovaly čtyřikrát více peněz než v době Batistovy vlády, náklady na administrativu stouply třikrát a výdaje na veřejné služby jako školství či zdravotnická péče se zvýšily pětikrát.¹⁸⁴ V rámci internacionální pomoci bylo zvykem nakupovat cukr za preferenční ceny. Československo a SSSR, což byly velcí kubánští „sponzoři“, odebírali libru cukru za cenu 6,11 centů, ačkoli na světových trzích se pohybovala kolem 2 centů.¹⁸⁵ Své zákazníky na dlouhodobý odběr cukru (pochopitelně za nižší ceny) měla Kuba také v kapitalistické cizině, zejména ve Španělsku a v Japonsku,¹⁸⁶ čímž se Kuba pokoušela překonat nejen blokádu, ale také jednostrannou závislost na SSSR a socialistických státech.¹⁸⁷ To však nemění nic na tom, že na kubánském zahraničním obchodu se více než dvěma třetinami podílely právě socialistické země.¹⁸⁸

Na základě studia archiválií se přikláním k názoru, že cukerní průmysl a zpracování rud (v dolech a hutích pracovalo hodně expertů z Československa) byly nejlépe fungující

¹⁸¹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 17. 4. 1963, věc: Informace zpravodaje ČTK Antonína Vavruše.

¹⁸² NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne: neuvedeno, věc: Současná hospodářská situace na Kubě.

¹⁸³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 30. 11. 1965, věc: Význam zemědělství pro rozvoj kubánské ekonomiky

¹⁸⁴ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 23. 9. 1966, věc: Kuba 1966 – ekonomická situace.

¹⁸⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 11. 12. 1967, věc: Podíl ZSS na hospodářské spolupráci s Kubou.

¹⁸⁶ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 12. 5. 1965 věc: K situaci na Kubě v březnu a dubnu 1965.

¹⁸⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

¹⁸⁸ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 6. 9. 1966, věc: Závěrečná zpráva zpravodaje ČTK v Havaně J. Boučka k ukončení údobí.

odvětví kubánského hospodářství.¹⁸⁹ Dokládá to skutečnost, že v roce 1965 bylo sklizeno velmi dobrých 6,3 mil. tun cukrové třtiny.¹⁹⁰

Ani pěstování třtiny se nevyhnuly zásadní přehmaty kubánského vedení. Castro totiž vyhlásil cíl sklídit v roce 1970 10 mil. tun této rostliny. Smělý plán, jenž byl od počátku objektem mohutné kampaně, se stal ctí celé revoluce. Mezi našimi odborníky byla však zřetelná skepse, odrážející se v názoru, že bez technické revoluce v pěstování a logisticky skvěle zvládnuté sklizně takového množství dosáhnout nelze.¹⁹¹ Důsledkem nakonec neúspěšného snažení bylo, že rolníci všechno přizpůsobovali sklizni třtiny v roce 1970, bez ohledu na sklizeň v dřívějších letech.

Akce „10 mil. tun“ však představuje obecný problém řízení kubánského hospodářství, kdy se zemědělci na základě kampaní vrhali na tu či onu rostlinu, ale zanedbávali ostatní. Pro ilustraci je uváděn příklad kávy, které byl v roce 1965 na Kubě nedostatek (ačkoli káva stačila dříve na pokrytí domácí spotřeby i na export). Do příštího roku bylo naplánováno výrazné zvýšení produkce, ovšem jen na úkor něčeho jiného.¹⁹²

Valtr Komárek si z těchto důvodů stěžoval na přístup Státní plánovací komise, v čele s jejím předsedou, kubánským prezidentem Dorticosem, za to, že nekriticky a bez jediné známky odporu vyhovuje hospodářským direktivám Fidela Castra, ačkoli jejich neproveditelnost byla prakticky všem známa. Komárek tento problém dále rozvíjí, když říká, že tím docházelo k diskreditaci naší pomoci, protože doporučení československých poradců nebyla brána v potaz. Jako příklad uvádí zkušenost běžných Kubánců, z nichž někteří otevřeně říkali, že když na Kubě byli Američané, dalo se nakupit všechno, zatímco v době obrovského množství socialistických expertů nebylo na trhu téměř nic. Východiska byla podle Komárka dvě – buď poskytovat méně pomoci, nebo získat alespoň minimální pravomoci.¹⁹³

Ekonomickou situaci po roce 1965 označovali českoslovenští pracovníci na Kubě nadále za kritickou. Příznačnými rysy byly: nedostatky na vnitřním trhu, hluboký absolutní

¹⁸⁹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne: neuvedeno, věc: Kubánské hospodářství roku 1965.

¹⁹⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 23. 2. 1966, věc: Zpráva o hospodářských výsledcích, docílených v kubánském zemědělství v roce 1965.

¹⁹¹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 14. 12. 1965, věc: Problémy kubánského zemědělství.

¹⁹² NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne: neuvedeno, věc: Kubánské hospodářství roku 1965.

¹⁹³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 25. 11. 1966, věc: Současná orientace a řízení ekonomiky na Kubě.

pokles produkce na řadě úseků a velký zahraniční dluh.¹⁹⁴ Celková zahraniční zadluženost Kuby byla z 90 % u socialistických států.¹⁹⁵

Nespokojenosti u obyvatelstva není možné se nedívat. V roce 1966 byly nadále všechny základní produkty s výjimkou cukru, chleba a vajec na přiděl a byla patrná neschopnost řídicích orgánů na této situaci v brzké době něco změnit,¹⁹⁶ což dokládá skutečnost, že v roce 1967 byl zaveden přidělový systém už i na hračky.¹⁹⁷ Kubánské vedení připisovalo tento nepříznivý stav nedostatečné pomoci zemí socialistického tábora.¹⁹⁸

3.3 Kubánská kritika Československa a dalších socialistických zemí

Kuba měla eminentní zájem rozšířit s Československem pro druhou polovinu 60. let již tak rozsáhlý objem výměny zboží z poloviny první. V něm Československo zaujímalo ze všech socialistických zemí třetí místo (po SSSR a Číně).¹⁹⁹ S výsledným protokolem dlouhodobé dohody o vzájemné výměně zboží na léta 1965–1970 vyjádřili prý Kubánci skutečné uspokojení. Fidel Castro ocenil nejen výsledek dosažené dohody, ale také „*přátelskou pomoc a pozitivní přístup, který projevila čs. strana v tomto jednání*“.²⁰⁰ Z úst kubánského vůdce se jedná o poměrně lichotivá slova, která však nekorespondují s nepřímým obviněním Československa z vykořisťování rozvíjejících se států, jak zaznělo z Kuby v únoru 1965. Čechoslováci byli prý „*lepší obchodníci než proletářští internacionalisté*“.²⁰¹ Skutečné postoje kubánského vedení proto byly těžce čitelné.

¹⁹⁴ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 6. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě a v její komunistické straně a návrhy na další postup.

¹⁹⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 27. 1. 1969, věc: Kuba – hospodářský vývoj v roce 1968.

¹⁹⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 18. 7. 1967, věc: Zaslání zpráv.

¹⁹⁷ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne: neuvedeno, věc: Zpráva o pobytu s. J. Hejny na Kubě ve dnech 28.12.1966–12.1.1967.

¹⁹⁸ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 6. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě a v její komunistické straně a návrhy na další postup.

¹⁹⁹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 29. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě – informace pro ZÚ Washington a ZÚ Havana.

²⁰⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 30. 11. 1965, věc: Československo-kubánské jednání o hospodářské spolupráci a dlhodobé dohody na roky 1965–1970.

²⁰¹ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne: neuvedeno, věc: Situace na Kubě v únoru 1965, s. 3.

Podíl československé pomoci byl relativně nejvyšší.²⁰² Kromě nákupu cukru za vysokou cenu byl Kubě výhodně dodáván vojenský materiál. Nezanedbatelná byla vědecko-technická pomoc, na jejímž množství se Československo podílelo 25 % ze všech zemí jí poskytnuvších.²⁰³ Spolu s našimi experty, jichž byl druhý největší počet po SSSR,²⁰⁴ byla na Kubu bezplatně zasílána odborná literatura, filmy, akademici či mládežnické brigády.²⁰⁵

Značná pomoc vyspělých socialistických států byla však Kubou považována za samozřejmost jako jejich internacionální povinnost.²⁰⁶ Není zřejmé, nakolik si politici v Havaně vůbec uvědomovali, že země, které jim pomáhají, samy přicházejí o prostředky, které by mohly využít pro zlepšení svého vlastního hospodářství. Kubánci se údajně dokonce domnívali, že si Československo vysíláním svých specialistů řeší problémy s nezaměstnaností.²⁰⁷

Zvyšující se názorová diference mezi Kubou a některými zeměmi socialistického tábora v politické, ideologické a kulturní rovině, značně ovlivnila jejich vztah i na poli hospodářském. V roce 1966 ještě bylo možné zaznamenat jistá pozitivní prohlášení kubánských politiků k zemím socialistického tábora, počínaje rokem 1967 však bylo o vzájemných stycích a vztazích hovořeno téměř výhradně s „*kritickým či ironickým zaměřením*“.²⁰⁸

Zarážející je, že tyto útoky na spřátelené země se odehrávaly navzdory tomu, že pouze díky svým spojencům mohla Kuba i ve druhé polovině 60. let pokračovat v zavádění různých sociálních vymožeností, které prezentovala jako výdobytky své revoluce, ačkoli bylo zřejmé, že byly placeny ostatními socialistickými státy. Bylo jimi například snížení jízdného v městské dopravě, vyjmutí části obyvatel z nutnosti platit nájemné, bezplatné zaopatrění

²⁰² AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 29. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě – informace pro ZÚ Washington a ZÚ Havana.

²⁰³ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 6. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě a v její komunistické straně a návrhy na další postup.

²⁰⁴ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 6. 9. 1966, věc: Závěrečná zpráva zpravodaje ČTK v Havaně J. Boučka k ukončení údobí.

²⁰⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 11. 12. 1967, věc: Podíl ZSS na hospodářské spolupráci s Kubou.

²⁰⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 10. 12. 1966, věc: Informace o hospodářské situaci.

²⁰⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 11. 12. 1967, věc: Podíl ZSS na hospodářské spolupráci s Kubou.

²⁰⁸ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kubu se socialistickými zeměmi, s. 10.

studentů.²⁰⁹ Těchto úlev pro kubánské obyvatelstvo byla celá řada a jisté je, že nic z toho by si, vzhledem ke stavu ekonomiky, nemohla vláda v Havaně dovolit, nebýt půjček a darů od spřátelených zemí. V tomto počínání kubánského vedení je zcela očividná snaha udržet si lidi na své straně. Skutečně bizarním příkladem tohoto podbízení bylo vážné uvažování o zavedení vstupu zdarma do biografů.²¹⁰

Kuba se o vysokém přínosu ČSSR, ale také SSSR či NDR pro své hospodářství nejen nezmiňovala, ale dokonce tyto země napadala o obviňovala z „*neinternacionálního pojetí spolupráce*“. Jako bohaté země využívající svého monopolu, prý Kubu vykořisťovaly a odčerpávaly z ní její zdroje a suroviny.²¹¹ Nezdá se však, že by se tím nechávalo Československo vyvést z rovnováhy. Převažovalo jisté srozumění nad tím, že spolupráce s Kubou je pro její partnery téměř vždy doprovázena určitými těžkostmi, které bývají většinou díky pochopení ostatních vyřešeny ve prospěch Kubánců.²¹²

Internacionalismu v kubánském pojetí mohly ostatně ze socialistických zemí vyhovět v podstatě jen Vietnam a KLDR, jimž nebylo možné vytknout nedostatek revolučnosti. Dále to byly různé nacionalistické či ultralevicové „elementy“, které přijaly kubánskou revoluční orientaci.²¹³ Za příklad nejvyššího proletářského internacionalismu byl Castrem označen život Ernesta Che Guevary, který padl v Bolívii v říjnu 1967.²¹⁴

3.4 Prohlubující se krize československo-kubánských vztahů

Výše uvedené vymoženosti kubánské revoluce (jako bezplatné bydlení či školní pomůcky zdarma) měly dokázat, že již při budování socialismu lze lidem zajistit podmínky nesoucí v některých svých aspektech prvky života v komunistické společnosti.²¹⁵ Zvláště

²⁰⁹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 23. 10. 1967, věc: Přehled politických a hospodářských událostí na Kubě č. 6.

²¹⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 11. 12. 1967, věc: Podíl ZSS na hospodářské spolupráci s Kubou.

²¹¹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi.

²¹² AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 11. 12. 1967, věc: Podíl ZSS na hospodářské spolupráci s Kubou.

²¹³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 23. 4. 1968, věc: Zpráva o posledním vývoji na Kubě a hodnocení čs.-kubánských vztahů.

²¹⁴ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 23. 10. 1967, věc: Přehled politických a hospodářských událostí na Kubě č. 6.

²¹⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 11. 12. 1967, věc: Podíl ZSS na hospodářské spolupráci s Kubou.

intenzivně v roce 1968 prohlašovali Kubánští představitelé, že se jejich země nachází v etapě tzv. urychleného rozvoje, který umožní dosáhnout během 3 roků takového pokroku, pro který by jiné státy potřebovaly 15 let. Z dobového pohledu, jehož rekonstrukci nám české archivy umožňují, se zdá, že řídicí kubánské orgány byly skutečně přesvědčeny, že tuto rychlou přeměnu umožní nový člověk s revolučním uvědoměním, který poskytne všechny své fyzické i duševní síly bez nároku na odměnu.²¹⁶

Kubánci svá kritéria nového socialistického člověka kladli také na dobrovolníky či brigádníky z Československa, na jehož obyvatelstvo, především na mládež, však v dynamické době pražského jara působila již značně zastarale. Nelze proto nezmínit hodnocení, jaké zaujala kubánská strana právě k brigádám Československého svazu mládeže, zejména týkalo-li se to jejich práce v tamním zemědělství a průmyslu. Brigádníci, kteří přijížděli na Kubu, byli velmi dobře profesně vybaveni. Kubánské úřady nejen že neocenili jejich odbornost, ale ještě je kritizovali za nedostatečné vyjádření revolučního nadšení. Toto subjektivní hodnocení ale jako rozhodující neshledávaly úřady v Praze. Mládeže se totiž zastalo československé ministerstvo zahraničí, které její pracovní nasazení ohodnotilo jako vzorné a dosažené výsledky za výtečné. Navíc bylo po tomto incidentu stanoveno, že není vhodné ani politicky únosné vůbec uvažovat o vyslání dalších brigád.²¹⁷

Naproti tomu vyzdvihoval Castro kubánskou mládež, kterou dával do protikladu k drobným obchodníkům a soukromým rolníkům, jejichž činnost označil za parazitní.²¹⁸ Od konce roku 1967 tak v souvislosti s Castrovou revoluční ofenzivou, kterou měly být překonány rostoucí obtíže režimu, začalo docházet k masivnímu odstraňování drobného soukromého podnikání, které si do té doby na Kubě drželo v hospodářském sektoru stále ještě významné postavení.²¹⁹

Na základě Castrových projevů z března 1968, jež jsou důkazem další radikalizace režimu, bylo zlikvidováno 50 000 drobných živností, jakými byly obchody, dílny a bary. Podle hlavního kubánského deníku Granma se soukromý obchodníci vyznačovali

²¹⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

²¹⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 23. 4. 1968, věc: Zpráva o posledním vývoji na Kubě a hodnocení čs.-kubánských vztahů.

²¹⁸ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 23. 10. 1967, věc: Přehled politických a hospodářských událostí na Kubě č. 6.

²¹⁹ Například v roce 1966 vlastnil soukromý sektor 30 % kubánské půdy. (Viz AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 2, ze dne 8. 9. 1966, věc: Některá současná opatření k zemědělské výrobě na Kubě).

individualismem, egoismem či osobními ambicemi a jejich vymýcení bylo nezbytným předpokladem proto, aby na ostrově existoval už pouze nový člověk.²²⁰

Revoluční ofenziva byla však pro kubánské hospodářství další ranou, protože soukromý sektor na Kubě i přes nepříznivé podmínky dobře fungoval. Rovněž československé materiály se shodují, že revoluční ofenziva spíše odváděla zemi od potřebné normalizace společenských vztahů²²¹ a způsobila paralyzaci celých ekonomických úseků, zejména služeb a obchodu.²²²

Krizové období hospodářských československo-kubánských vztahů nastalo v souvislosti s Kubánci iniciovaným ukončením vzájemné spolupráce na rekonstrukci niklového závodu Nicaro. V důsledku přerušení spolupráce na tomto úseku se předkládalo omezení nebo úplné zastavení vývozu niklu do Československa. Nikl byl ale pro Československo jedna z nejatraktivnějších položek kubánského dovozu, na rozdíl od kubánského cukru, jehož zpracování nebylo rentabilní. Pokud by došlo k přerušení dodávek, navrhovala československá strana odvetné opatření v podobě omezení nákupu cukrové třtiny.²²³

Československá hospodářská pomoc byla z hlediska Prahy považována za dostatečnou a nebylo třeba ji více rozšiřovat. Byl chválen nastoupený trend vyrovnávající se obchodní bilance a na místo důrazu bratrské pomoci bylo voláno po ještě větší efektivnosti a výhodnosti obchodu s Kubou. Tato proměna československé obchodní politiky byla pro Kubu jistě velmi znatelná. Československo se podílelo na celkovém zahraničním obchodu Kuby 8 %, což jej svým objemem výměny zboží řadilo na třetí místo ze všech socialistických zemí (po SSSR a Číně).

3.5 Srpen 1968 a konec rozsáhlého angažování Československa na Kubě

Proces ekonomizace a komercializace vzájemných hospodářských styků, který kubánské vládě pochopitelně nevyhovoval, hořce okomentoval Fidel Castro ve svém projevu

²²⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

²²¹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 3, ze dne 17. 2. 1969, věc: Politická situace Kuby 1968/69.

²²² AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 16. 12. 1968, věc: Zpráva o vývoji na Kubě v roce 1968 a o čs.-kubánských stycích..

²²³ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, in. č. 268, ze dne 6. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě a v její komunistické straně a návrhy na další postup.

z 23. 8. 1968, kdy uvedl, že Československo strmě směřovalo k návratu kapitalismu. V tomto duchu pokračoval, když podotkl, že touha po zisku vedla k zoufalé snaze Československa prodávat jakékoli nekvalitní či zastaralé technologie.

Castro se však vymezil také vůči celému období hospodářské spolupráce Československa s kubánskou revoluční vládou. Vyjádřil se, že v roce 1960 Československo draze prodalo Kubáncům staré zbraně ukořistěné německé armádě, zatímco Kuba by nikdy žádné peníze za dodávky zbraní rozvojovým zemím nepožadovala.²²⁴ Rovněž tvrdil, že Československo nutilo Kubu do náročných hospodářských projektů a odběru investičních celků. Raúl Castro okomentoval dosavadní spolupráci výrokem, že „*kdyby byla sečtena „pomoc“, kterou Československo poskytlo kubánské revoluci, ještě by nám muselo doplácet peníze...*“.²²⁵

Praha se na základě podkladů připravených ministerstvem zahraničního obchodu (MZO) ohradila proti nepodložené kritice svých ekonomických vztahů ke Kubě. V případě československých zbraní, pro které do té doby měli Kubánci slova uznání, bylo poukázáno na skutečnost, že část materiálu byla dodána Kubě zdarma jako dar vlády a část byla poskytnuta se slevou dvou třetin. Celková hodnota darů a slev na zbrojní zboží dodané z Československa činila okolo 80 milionů dolarů. Vzhledem ke kubánské žádosti o rychlé ozbrojení svých sil, souhlasilo Československo se snížením bojeschopnosti některých vlastních armádních jednotek. Z tohoto důvodu 69 % zbrojního materiálu bylo na Kubu dodáno ze skladů československé armády, a pouze menší část byla z výroby.²²⁶ Tato bojová technika byla navíc dodána dle osobního výběru R. Castra,²²⁷ který výměnným dopisem vzal na vědomí, že Československo nemůže do budoucna zajistit veškeré náhradní díly.²²⁸

Československá strana také odmítla, že by nutila Kubu do odběru investičních celků a připomněla, že nezřídka odrazovala Kubánce, kteří neměli vhodné podmínky a potřebné znalosti, od ukvapené industrializace, jakou měla být například výstavba traktorových či automobilových závodů. Byť byla Československem připuštěna nespolehlivost některých

²²⁴ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 3. 9. 1968, věc: Výtah z projevu Fidela Castra.

²²⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 24. 9. 1968, věc: Schůzka s. Dr. Jansy, s. Dr. Hlavatého, s. Dr. Marka s obch. radou Republiky Kuba s. Garcíem Peňou, s. 2–3.

²²⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne: neuvvedeno, věc: Podklady pro protest kubánskému velvyslanci v souvislosti s negativním hodnocením dodávek čs. spec. materiálu.

²²⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 9. 9. 1968, věc: Projev Fidela Castra k situaci v ČSSR – návrh postupu.

²²⁸ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne: neuvvedeno, věc: Podklady pro protest kubánskému velvyslanci v souvislosti s negativním hodnocením dodávek čs. spec. materiálu.

závodů a strojních zařízení, které byly na Kubu dodány, protestovalo proti tomu, že by se, slovy Fidela Castra, jednalo o „staré železo“.²²⁹

V oblasti vzájemných hospodářských styků po srpnu 1968, bez ohledu na Castrův projev, bylo předpokládáno uplatňování postupu vycházejícího ze zájmů československé ekonomiky a jejich reálných možností. Československá angažovanost na Kubě měla úměrně poklesnout na roveň jiných socialistických států, čímž by se zabránilo dalšímu růstu zadluženosti vůči Československu, která měla koncem roku 1968 dosáhnout výše až 115 mil. dolarů.²³⁰

Bylo pokládáno za nezbytné zmírnit vývozní nadšení československých firem, jejichž export měl klesnout o 20 %. Jakékoli vládní úvěry měly být poskytovány pouze pod podmínkou výhodnosti pro československé hospodářství. Počítalo se též se snížením importu Kubánského cukru z dosavadních 200 000 tun až na polovinu. Plánováno bylo také postupné odvolávání většiny expertů zpátky do Československa,²³¹ ti totiž přestali být zváni na významnější jednání s kubánskými představiteli a nebyli ani dostatečně pracovně vytěžováni.²³²

²²⁹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 24. 9. 1968, věc: Schůzka s. Dr. Jansy, s. Dr. Hlavatého, s. Dr. Marka s obch. radou Republiky Kuba s. Garcíem Peňou. Dlouhodobými nedostatky trpěl například kubánský závod na výrobu chladniček INPUD. Navzdory skutečnosti, že výrobky z tohoto podniku měly pro Kubu stěžejní význam, nebyly závady technického a provozního rázu československou stranou ani po několika letech odstraněny. (Viz AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi.)

²³⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 9. 9. 1968, věc: Projev Fidela Castra k situaci v ČSSR – návrh postupu.

²³¹ Tamtéž.

²³² AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi.

4. Kultura

4.1 Kulturní vztahy mezi Československem a Kubou letech 1959–1965

Československo-kubánské styky v oblasti kultury se začaly rychle rozvíjet po pádu Batistova režimu, neboť odpadla neprostupná ideologická překážka. V roce 1960 byla podepsána Dohoda o kulturní, školské a vědecké spolupráci, na jejímž půdorysu se plánovaly projekty. Rozvíjení vztahů bylo limitováno jazykovou bariérou, protože počet překladatelů nestačil. Kubánská revoluce však podnítila v Československu hlubší zájem o problematiku Jižní Ameriky, jenž měl za následek zvýšení počtu studentů hispanistiky.²³³

Na Kubě měla kultura v jakékoli podobě sloužit především strategii vedoucích revolučních orgánů. Kubánské vedení do kultury pochopitelně zasahovalo a udávalo tón tomu, jaké umění bude lidu předkládáno. Ukázkou takového, někdy až bizarního počínání, byla kubánská reakce na Chruščovův projev o moderním („dekadentním“) umění, který pronesl nedlouho po skončení karibské krize, jež citelně postihla kubánsko-sovětské vztahy. Nebylo prý náhodou, že se v Havaně začaly objevovat nejrůznější výstavy abstraktních malb a moderních plastik, zřejmě ve snaze „pomstít se“ a ukázat vzdor vůči sovětským postojům.²³⁴

Umělci na Kubě neměli širokou tvůrčí svobodu, jejich tvorba se musela podřídit zformulované kulturní politice, stručně vyjádřené Castrovým heslem „*Pro revoluci všechno, proti revoluci nic*“. V počátku 60. let byla ještě tolerována řada děl, která ani nebyla v souladu s vytyčenou linií kubánskému vedení. Umělci se obvykle na oplátku zdrželi konfrontačních projevů.²³⁵

Nejdůležitějším centrem propagace Československa na Kubě se stal Dům československé kultury (DČK) se sídlem v Havaně, jenž zahájil svou činnost roku 1962. Kubáncům měl ukazovat ty nejlepší stránky života v socialistickém Československu a dělat reklamu naší kultuře, technice, školství a sportu. Ideologicky se snažil působit na obyvatelstvo pořádáním výstav, přednášek, hudebních koncertů a promítáním filmů. Instituci tohoto charakteru žádný další stát na Kubě neměl. DČK si na Kubě vybudoval solidní

²³³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

²³⁴ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 121, inv. č. 266, ze dne 17. 4. 1963, věc: Informace zpravodaje ČTK Antonína Vavruše.

²³⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 16. 12. 1968, věc: Zpráva o vývoji na Kubě v roce 1968 a o čs.-kubánských stycích.

postavení a jeho význam překračoval hranice hlavního města. Pracovníci DČK měli řadu kontaktů s kubánskými činiteli a využívali značného prostoru ve sdělovacích prostředcích k upozorňování na pořádané akce. Od roku 1963 byl v Praze recipročně provozován Dům kubánské kultury (DKK), jenž však tak velký dopad na československý kulturní život neměl.²³⁶

Oblast vzájemné umělecké spolupráce s Castrovým režimem byla zahájena pronikáním československých filmů, které těžily z rozsáhlé kinofikace země. Kubánská strana stála především o filmy s revolučním a odbojovým zaměřením, v menší míře i o zábavnější žánry. Do konce roku 1965 si objednala 190 celovečerních snímků. Ovšem kubánské filmy se sociálně-revoluční tematikou v Československu výraznější úspěch nezaznamenaly (průměrná návštěva kina se pohybovala okolo 15 %). Kladně hodnocena byla spolupráce v oblasti divadla, zejména pokud šlo o československou pomoc. Vzhledem ke skutečnosti, že některé rysy kubánského divadelnictví vykazovaly značné nedokonalosti, pořádala zde československá divadla různé, i několikaměsíční, kurzy jevištního či kostýmního výtvarnictví apod. Některé zájezdy, jako v případě divadla Na zábradlí v roce 1962 byly velmi zdařilé, jiné, jako v případě Černého divadla, se ukázaly být pro kubánské publikum příliš náročné.²³⁷

Praha se od počátku angažovala v pomoci kubánskému školství a vědě. Profesoři z Československa přednášeli na univerzitách v Havaně, Santiagu de Cuba a Santa Claře, odborníci pomáhali vytvářet Kubě školní osnovy, a do Československa byli vysíláni stipendisté. Na Kubě se vystříдалo mnoho našich odborníků a vědců. Velmi významnou pomoc odvedla Československá akademie věd vznikající kubánské Akademii věd.²³⁸

4.2 Kulturní vztahy Československa a Kuby v letech 1965–1968 a míra umělecké svobody v obou zemích

Československo zažívalo ve druhé polovině 60. letech pozoruhodný rozkvět. Pro film, literaturu, hudbu ale také společenské vědy nastalo příznivé období, které dodnes rezonuje

²³⁶ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 4. 11. 1968, věc: Informace o čs.-kubánských stycích v oblasti kultury. V roce 1967 působilo na Kubě 200 expertů a 100 dalších techniků z Československa. (Viz NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 6. 5. 1967, věc: Zpráva o vývoji na Kubě a v její komunistické straně a návrhy na další postup.).

v mysli lidí pod pojmem „zlatá šedesátá“. Kubánský režim se naopak stával méně tolerantním a kulturu více podřizoval státnímu dohledu. Narůstání ideových odlišností Československa a Kuby, se projevilo také na poli kulturní a školské kooperace.

Vzhledem k předělu v československé kinematografii, lze od roku 1966 sledovat citelný pokles kubánského zájmu o koupi našich filmů. Kromě ideologického nesouhlasu Kubánců s obsahem většiny filmů (jednalo se prý o „*propagandu buržoazního způsobu života*“²³⁹), bylo příčinou také přísnější nastavení ekonomických kritérií z československé strany. Vývozce československých filmů Filmexport přestával na Kubu zasílat ukázkové kopie ve španělském znění, když věděl, že pravděpodobnost nákupu již není tak vysoká.²⁴⁰

Zjednání Čechoslováků byl patrný důraz rozvíjet kulturní styky na komerčním základě. Prvotřídní Českoslovenští umělci, zvláště herci a muzikanti, už byli ochotni na Kubě vystupovat pouze za devizový zisk (americké dolary), což vyvolávalo naprosté nepochopení a odpor z kubánské strany. Kubánští umělci naopak usilovali, ať už upřímně či formálně, každopádně pod vlivem mohutné státní indoktrinace, o oproštění kultury od jakýchkoli známek komerce. Špatný stav ekonomiky a z ní vyplývající nesolventnost Kubánců byla tedy značnou překážkou v uskutečňování československých kulturních zájezdů.²⁴¹

Názorové rozdíly na formu a metodu budování socialismu, se ukázaly být hlavním důvodem změn v československo-kubánských kulturních vztazích.²⁴² Zatímco na Kubě probíhala v srpnu 1967 konference latinskoamerické solidarity, na níž se její účastníci shodli, že nejvyšším projevem kultury je lidová válka v zemích třetího světa,²⁴³ konal se v létě téhož roku v Praze IV. sjezd svazu československých spisovatelů. Na něm se spisovatelé vyslovili pro zásady dodržování občanských práv, rozvoj humanismu a svobodu slova a ostře se vymezili vůči nedemokratickým praktikám. Přítomný tajemník ÚV KSČ Jiří Hendrych nazval kriticky vystoupivší spisovatele „*antisocialistickými kulturními reakcionáři*“ a spolu s Antonínem Novotným se zasadil o vyloučení některých z nich z KSČ.²⁴⁴ Ve stejném duchu

²³⁹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi, s. 7.

²⁴⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

²⁴¹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 27. 9. 1969, věc: Čs. kubánské vztahy na úseku kultúry, školstva, vedy – hodnotenie plnenia Protokolu na roky 1968–69.

²⁴² AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 16. 12. 1968, věc: Zpráva o vývoji na Kubě v roce 1968 a o čs.-kubánských stycích.

²⁴³ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 11. 6. 1968, věc: Hlavní tendence a vývoj kubánské politiky 1963–1968.

²⁴⁴ ŠIK, s. 147, pozn. vyloučení byli L. Vaculík, A. Liehm a I. Klíma

reagovala na průběh Sjezdu spisovatelů Kuba. Silně negativní stanovisko zaujala rovněž k tzv. Solženicynovu dopisu, který na Sjezdu přečetl Pavel Kohout.²⁴⁵

Společenský vývoj v Československu směřoval jinou cestou, než preferovala kubánská vláda. Kubánský režim na tuto skutečnost reagoval stahováním stipendistů studujících v Československu zpátky na Kubu. Dělo se tak náhle a bez informování příslušných univerzit. Výjimkou nebylo stažení z posledního ročníku vysoké školy, dokonce několik dní před obhajobou diplomové práce. Kubánská strana jako oficiální důvod uváděla naléhavou potřebu odborníků na Kubě. Pravým důvodem zřejmě bylo, že studenti přejímali „maloburžoázní návyky z našeho života“. Ani příslib, že vzdělání budou moci studenti dokončit ve své domovině, pravděpodobně nebyl dodržován. Za příklad je uváděna velmi nadaná kubánská stipendistka Vysoké školy ekonomické, jež po svém předčasném návratu byla poslána na plantáže, aby tam manuálně pracovala.²⁴⁶

V lednu 1968 se v Havaně konal týdenní Světový kulturní kongres. Účelem jeho svolání mělo být vytvoření širší intelektuální podpory pro kubánské radikální partyzánské ideje. Není bez zajímavosti, že vzhledem ke snižování prestiže Castrova režimu v rozvojovém světě, byli na Kulturní kongres pozváni především zástupci západoevropské salónní levice, a to přesto, že se na něm řešila především problematika třetího světa. Na kongresu zazněla protiimperialistická stanoviska a hlasitá kritika socialistických států. Byly vyzdvihovány tzv. avantgardní socialistické země (Kuba, Korea, Vietnam), které údajně tvůrčím způsobem rozvíjejí marxismus.²⁴⁷

Československé archivní materiály dlouhodobě označovaly Castrův režim za maloburžoázně radikální, a jeho spojení s buržoázní levicí (zvláště francouzskou) proto příliš nepřekvapuje. Očekávalo se, že v tomto směru bude tendence vztahy se západoevropskými zeměmi více rozvíjet a že tyto vztahy nezůstanou bez odezvy v mezinárodních kulturních stycích.²⁴⁸

²⁴⁵ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi. Solženicynův kritický dopis vůči cenzuře a stalinským čistkám byl určen Sjezdu sovětských spisovatelů, na němž ovšem nebyl přednesen.

²⁴⁶ NA, fond 1261/0/44, KSČ-ÚV-AN II, ka 122, inv. č. 268, ze dne 23. 10. 1967, věc: Informace o studentech z Kuby, s. 1.

²⁴⁷ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 23. 4. 1968, věc: Zpráva o posledním vývoji na Kubě a hodnocení čs.-kubánských vztahů.

²⁴⁸ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 19. 3. 1968, věc: Souhrnná informativní zpráva o současném stavu styků Kuby se socialistickými zeměmi.

Vrcholící radikalizace kubánského režimu spjatá s revoluční ofenzivou měla dopad také na činnost tamních umělců, zvláště spisovatelů. Ti začali být v možnosti svého vyjadřování značně omezováni. Kubánská vláda se pokoušela vytvořit vlastní umění s „estetickou ideologií“ odpovídající filozofii kubánské revoluce. Ale téměř nikdo z řad inteligence tento záměr žádnými díly či veřejnými vystoupeními nepodpořil. Se sympatiemi umělců se namísto toho setkal československý polednový vývoj, který oživil otázky týkající se poslání literatury a umění.

Došlo v podstatě k otevřenému střetu mezi intelektuály a umělci na straně jedné a kubánským vedením na straně druhé. Vláda posilovala svůj dohled zřízením jediného monopolního nakladatelství a armádní kontrolou hromadných sdělovacích prostředků, čímž byla vytvořena účinná cenzura. Kulturní fronta, opět zejména spisovatelů, byla označena za kontrarevolucionáře, kteří se pokoušejí vyvolat na Kubě „československé problémy nebo problémy socialistického realismu“.²⁴⁹

Pro rok 1968 již byla z kubánské strany patrná záměrná snaha vystavění zábran šíření československé kultury. Nebyly promítány nové filmy, nevycházely žádné knihy soudobých autorů, nebyla umožněná dříve běžná propagace československé kultury v médiích. Vzhledem k nemožnosti pokrýt výdaje na pořádání kulturních akcí vlastní prodejní činností, i v důsledku kubánské kampaně, namířené proti jeho aktivitám, ztratil Dům československé kultury na společenském významu. Kubáncům bylo vytýkáno, že nejsou dlouhodobě schopni dodržovat plán kulturní spolupráce, a že se vše snaží odsouvat na konec roku, kdy nezajistí kvalitní program. Z důvodu zhoršení vztahů i s ohledem na malý význam kubánské kultury pro kulturu československou, bylo do budoucna předpokládáno snížení rozsahu vzájemných styků na tomto úseku.²⁵⁰

²⁴⁹ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 16. 12. 1968, věc: Zpráva o vývoji na Kubě v roce 1968 a o čs.-kubánských stycích, s. 4.

²⁵⁰ AMZV, fond TO-Tajné, Kuba 1965–1969, karton 1, ze dne 4. 11. 1968, věc: Informace o čs.-kubánských stycích v oblasti kultury.

ZÁVĚR

Československo bylo pro Kubu ve sledovaném období jedním z nejdůležitějších partnerů. Určující byly ekonomické vztahy, které ovlivňovaly i další úseky spolupráce. Hlubokou ránu zasadil Kubáncům výsledek karibské krize. Tento „socialistický Mnichov“ poškodil vztahy se Sovětským svazem a tím i s Východním blokem jako celkem. Československo bylo srozuměno s tím, že Castrova konverze ke komunismu byla dána mnoha okolnostmi, především však, vzhledem ke specifické situaci Kuby, jeho potřebou schovat se pod atomový plášť SSSR. Ačkoli byl ve všech směrech závislý na Sovětském svazu, dařilo se Castrovi zachovat si dost prostoru pro manévrování a vlastní politiku. Vytváření dojmů provizoria a s tím související absence některých institucí mu umožňovala provádět rychlé změny uvnitř státu a mobilizovat obyvatelstvo k nejrůznějším účelům. Kubánská vláda se pokoušela připisovat své revoluci historickou úlohu. Dějala ze sebe revoluční centrum a kritizovala evropské socialistické země za strnulost a neinternacionalismus. Kubánský režim se stavěl do role hybatele světové revoluce a narůstal jeho extremismus. Naproti tomu v Československu se atmosféra rychle uvolňovala, represe státní moci ustávaly a byly patrné silné liberalizační tendence. Do československé ekonomiky se navracely prvky tržního hospodářství, ve společnosti se otevřeně hovořilo o zločinech minulých let, a nakonec byla zákonem Národního shromáždění oficiálně zakázána cenzura. V podstatě všechny změny, které v souvislosti s obrodným procesem nastaly, byly pro militarizující se režim na Kubě nepřijatelné. Pokládám za důležité připomenout, že kubánští zástupci si na některé československé výdobytky, jako například na svobodu slova, oficiálně ztěžovali.

Pro oblast hospodářských vztahů bylo podstatné, že Československo dotovalo kubánskou ekonomiku. Lze říci, že stav kubánského národního hospodářství byl i tak trvale špatný. Českoslovenští odborníci se snažili odrazovat Kubánce od ultralevicových experimentů a kladli hlavní důraz na stabilizaci celého sektoru. Ochlazení vztahů způsobilo, že Kubánci československou pomoc bagatelizovali. Praha se domnívala, že Kubánci svými neuváženými kroky tuto pomoc promrhali, a že v očích kubánského národa docházelo k její diskreditaci. V Československu se ujal názor, že naše pomoc Kubě je dostatečná, že již není třeba ji více rozšiřovat a že v obchodních vztazích je nutné klást větší důraz na výhodnost transakcí pro československou stranu.

Kultura a školství byly dalším významným bodem vzájemných styků. Oblibu si na Kubě získaly československé filmy a divadelní soubory, které sem pořádaly zájezdy.

Na Kubě i v Československu se pořádaly hudební vystoupení a výstavy výtvarného umění. Do Československa přijížděli Kubánští studenti a opačným směrem jezdili přednášet naši pedagogové. Ideové rozpory a s tím související zhoršení vztahů se projevíly v kubánském nezájmu o nové československé filmy a ve stažení stipendistů studujících v Československu. Špatný stav hospodářství neumožňoval Kubáncům hradit náklady spojené s vystupováním československých umělců a vzhledem k tomu, že ani Československo se již nemělo k tomu, aby akce finančně pokrývalo, byla tato oblast spolupráce, především u špičkových umělců, výrazně omezena.

Fidel Castro dne 23. 8. 1968 veřejně podpořil srpnovou invazi armád Varšavského paktu, která ukončila československý experiment „socialismu s lidskou tvář“. Ačkoli Castro ve svém srpnovém projevu vyjádřil výtky i vůči jiným socialistickým státům, fakticky to byl důležitý krok ke zlepšení vztahů se Sovětským svazem a jeho satelity. Zřetelné tendence sbližování se sovětskou linií byly patrné i v následujících měsících. Castro chtěl po mnoha otřesech dosáhnout vnitřní stabilizace a současně upevnit kubánské mezinárodní postavení. To bylo zvláště důležité v době napjaté atmosféry mezi Kubou a Spojenými státy v souvislosti s nástupem Richarda M. Nixona do prezidentského úřadu. Nixon se totiž ke kubánské revoluci stavěl velmi odmítavě a Castro měl tak značnou potřebu zdůrazňovat vojenské pouto mezi Havanou a Moskvou. Dalším důvodem byl katastrofální stav kubánského hospodářství, který jej činil existenčně závislým na pomoci Sovětského svazu.

Československo-kubánské styky v 60. letech byly velmi čilé, a to navzdory geografické poloze obou zemí. Vzhledem k tomu, že Kuba patřila do skupiny rozvojových zemí, nemohla toho Československu příliš nabídnout. Z rozsáhlé spolupráce proto těžil především Castrův režim. Vzájemné vztahy mezi Kubou a Československem prošly ve sledovaném období podstatnou proměnou a došlo k jejich zhoršení.

Reformní vývoj, jakým se v 60. letech vydalo Československo, nebyl však jediným faktorem těchto změn, a oproti svému původnímu předpokladu se domnívám se, že nebyl ani faktorem rozhodujícím. Významnou posunem oproti prvním letům československo-kubánské spolupráce, prošla totiž také politika Kuby. Ta se radikalizovala způsobem, který většina socialistických zemí nechtěla napodobovat. Kubánské vztahy ochladily proto i k nim. Je ovšem zřejmé, že proces transformace československé politiky, jenž vrcholil rokem 1968, vzájemné nepochopení mezi Prahou a Havanou ještě více prohloubil.

BIBLIOGRAFIE

Archiv Ministerstva zahraničních věcí

fond Teritoriální odbor-tajné (TO-T): Kuba 1965–1969

Národní archiv České republiky

fond Komunistická strana Československa – Ústřední výbor. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ

Antonína Novotného – II. část (1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II)

Literatura

BENČÍK, Antonín, *Rekviem za pražské jaro*, Třebíč 1998.

BENČÍK, Antonín, *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007.

BORTLOVÁ, Hana, *Československo a Kuba v letech 1959–1962*, Praha 2011.

CASTAÑEDA, Jorge, G., *Compañero: Život a smrt Che Guevary*, Praha 2003.

GUEVARA, Ernesto Che, *La guerra de guerrillas/Ernesto Ché Guevara*, Ciudad de La Habana 1978.

GOTT, Richard, *Kuba: Nové dějiny*, Praha 2005.

Hájek, Jiří, *Paměti*, Praha 1997.

KENNEDY, Robert, F., *Thirteen days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*, New York 1971.

Komárek, Valtr, *Kronika zoufalství a naděje: sága z hlubin 20. Století*, Praha 2004.

MLYNÁŘ, Zdeněk, *Mráz přichází z Kremly*, Praha 1990.

NÁLEVKA, Vladimír, *Fidel Castro: Podzim diktátora*, Praha 1997.

NÁLEVKA, Vladimír, *Karibská krize*, Praha 2001.

PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.), *Předjaří: Československo 1963–1967*, Praha 2016.

REID-HENRY, Simon, *Fidel a Che: Revoluční přátelství*, Brno 2010.

QUIRK, Robert, E., *Fidel Castro*, Ostrava 1999.

SYNEK, Miroslav, *Naděje a zklamání – Pražské jaro 1968*, Scheinfeld-Schwarzenberg 1988.

ŠIK, Ota, *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990.

ŠKODA, Stanislav, *Ernesto Che Guevara – vizionář i kat*, in: GUEVARA, E. Che, *Motocyklové deníky*, Praha 2006.

TRENTO, Angelo, *Castro a Kuba: Od revoluce k dnešku*, Praha 2006.

VOLNÝ, Sláva, „*Jste s vámi, buďte s námi!*“ – *Vzpomínky redaktorů československého rozhlasu nejen na srpnové události roku 1968*, Praha 2013.

VILLA, José de, NEUBAUER, Jürgen, *Máximo líder*, Praha 2007.

VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav, TEJCHMAN, Miroslav, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Praha 2000.

Deník Práce ze dne 21. 1. 1968.